

**PROJEKTAS
„PILIEČIO KELIAS“**

GEROJI PATIRTIS

projekto apžvalga ir
efektyvumo įvertinimas

PROJEKTAS „PILIEČIO KELIAS“

Projektą „PILIEČIO KELIAS: Europos Sąjungos piliečių teisių sklaida ir taikymas (remiantis Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija)“ remia Europos Sąjungos programa Europa piliečiams. „**EUROPA PILIEČIAMS**“ (2007 – 2013 m.) - tai Europos Sąjungos programa, kuri buvo skirta aktyviam Europos pilietiškumui skatinti ir buvo įgyvendinama nuo 2007 metų sausio 1 d. iki 2013 metų gruodžio 31 d. Projektui finansavimas buvo skirtas pagal 2 veiksmo Aktyvi Europos pilietinė visuomenė 3 priemonę **PARAMA PILIETINĖS VISUOMENĖS ORGANIZACIJŲ ĮGYVENDINAMIEMS PROJEKTAMS**.

PROJEKTĄ ĮGYVENDINA Viešoji įstaiga „Menų ir mokymo namai“ (Lietuva), kartu su partneriais iš Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos. Svečių ir draugų teisėmis projekte taip pat dalyvauja organizacijos iš Lietuvos ir Estijos.

PROJEKTO PARTNERIAI IŠ LIETUVOS: Širvintų „Atžalyno“ progimnazija; Vilniaus Simono Daukanto gimnazija; Joniškio rajono Kriukų pagrindinė mokykla; Kauno Milikonių vidurinė mokykla; Panevėžio Margaritos Rimkevičaitės technologinė mokykla;

PROJEKTO PARTNERIAI IŠ LATVIJOS: Vecsaule pamatskola, Bauskē; Draugija „Balti“ kartu su Šiaurės šalių gimnazija, Ryga;

PROJEKTO PARTNERIAI IŠ LENKIJOS: Zespół Przedszkolno – Szkolno – Gimnazjalny, Rostarzewo;

PROJEKTO DRAUGAI IŠ ESTIJOS: MTÜ Foorumteater, Talinas;

PROJEKTO DRAUGAI IŠ LIETUVOS: Kazimiero Simonavičiaus universiteto Teisės fakultetas, Vilnius/Klaipėda.

VECSAULES
PAMATSKOLA
Latvija

PAGRINDINĖS PROJEKTO VEIKLOS

- ▶ 1. Tarptautiniai mokymai projekto dalyviams Vilniuje (2013 metų spalio 15 – 17 d.)
 - ▶ 2. Tarptautinė vieša interaktyvi konferencija Vilniuje (2013 metų spalio 18 d.)
 - ▶ 3. Pirmoji interaktyvi mini-konferencija visose aštuoniose projekte dalyvaujančiose mokyklose. Tema: Orumas
 - ▶ 4. Antroji interaktyvi mini-konferencija visose aštuoniose projekte dalyvaujančiose mokyklose. Tema: Laisvės
 - ▶ 5. Trečioji interaktyvi mini-konferencija visose aštuoniose projekte dalyvaujančiose mokyklose. Tema: Lygybė
 - ▶ 6. Papildomi renginiai Širvintų „Atžalyno“ progimnazijoje ir Kriukų pagrindinėje mokykloje.
 - ▶ 7. Baigiamoji tarptautinė konferencija, keitimasis patirtimi Vilniuje (2014 metų rugsėjo 30 – spalio 2 d.)
 - ▶ 8. Baigiamoji tarptautinė vieša interaktyvi konferencija – Forumo teatro spektaklis Vilniuje, autobusų stoties laukiamajoje salėje, „Troškimų aikštė“ (2014 metų spalio 3 d.)
 - ▶ 9. Projekto dalyvių apklausa (kiekybinis ir kokybinis tyrimas) apie patiriamus ir stebimus pagrindinių žmogaus teisių pažeidimus ES šalyse – projekto dalyvėse.
 - ▶ 10. Socialinė reklama.
 - ▶ 11. Projekto „Gerosios patirties“ leidinys.
- Projekto metu vyko projekto viešinimas žiniasklaidoje (didžiausiam Lietuvos internetiniame žinių portale www.delfi.lt), viešosios įstaigos „Menų ir mokymo namai“ (www.forumoteatras.lt) bei partnerių internetiniuose puslapiuose, socialiniame tinkle www.facebook.com/forumoteatras, nuolat skleidžiama informacija vietos partneriams kiekviename mieste, 4 – iomis kalbomis išleisti lankstinukai (anglų, lietuvių, latvių ir lenkų), pristatantys projektą bei dalinami visų renginių metu, sukurta ir išleista atributika (maišeliai, marškinėliai, tušinukai, pieštukai, dovanėlės, dokumentų aplankai, kt.) projekto matomumui didinti, prezentacijos renginiams, dalomoji medžiaga tarptautiniams renginiams. Tarptautinių renginių metu projekto dalyviai buvo prašomi įvertinti įvykusius mokymus bei pasidalinti savo patirtimi bei įžvalgomis.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]:

„Prieš daug metų teatras buvo politinis žinučių perdavimo teatras. Mes patys galvojome, kad dėl to, jog esame menininkai, mes viską žinome ir turime pasakyti žmonėms, ką jiems daryti. Mes žinojome viską apie viską. Nes mes buvome menininkai. O jie buvo publika, jie nežinojo nieko. Ir taip mes padarėme klaidą. Tada pradėjome kviesti publiką dalintis idėjomis – taip gimė Engiamųjų teatras, nukreiptas prieš diktatūrą.“

PROJEKTO VYKDYTOJAI - VIEŠOJI ĮSTAIGA „MENŲ IR MOKYMO NAMAI“

- ▶ Organizacija buvo įkurta 2004 metų liepos 1 d.
- ▶ Bendradarbiaudama su 147 mokyklomis visoje Lietuvoje skleidė Forumo teatro (vieno iš Augusto Boalio Engiamųjų teatro) metodą, apmokė juo naudotis šių mokyklų mokytojus bei vaikus, parengė bei išdalino metodinę medžiagą. Šių veiklų dėka kai kuriose mokyklose Forumo teatro metodas yra integruotas į neformalaus ugdymo programas.
- ▶ Organizacijos vykdomas projektas „Su Forumo teatru – be smurto“ 2012 metais buvo įvertintas specialiuoju Europos Sąjungos Nusikaltimų prevencijos tinklo apdovanojimu.
- ▶ Organizacija plečia veiklą naudodama kitus Augusto Boalio Engiamųjų teatro metodus: Vaizdinių teatrą, Laikraščių teatrą, Nematomą teatrą, Įstatymų leidybos teatrą, Troškimų vaivorykštę. Pirmą kartą lietuvių kalba įstaigos iniciatyva buvo išleistos trys Engiamųjų teatro kūrėjo Augusto Boalio knygos: „Engiamųjų teatras“, „Įstatymų leidybos teatras“, „Troškimų vaivorykštė“ bei parengta ir išleista „Interaktyvi metodika“ (kartu su vaizdo medžiaga), skirta praktiniams patarimams darbui su Engiamųjų teatro metodais.
- ▶ Įstaigos šūkiu pasirinkti Augusto Boalio žodžiai: MES TIKIME TAIKA, BET NE PASYVUMU.
- ▶ Organizaciją įkūrė Rimanta Vaičekonytė. Ji yra įstaigos direktorė bei projekto „Piliečio kelias“ vadovė. Rimanta baigė Lietuvos muzikos ir teatro akademiją, įgijo dramos aktorės profesiją. Profesionalioje scenoje, Lietuvos ir tarptautiniuose kino projektuose sukūrė daugiau, negu 30 vaidmenų. Supažindino Lietuvą su Forumo teatro metodu, prieš tai jo mokiusis įvairiose užsienio šalyse. Įstaigos veikloje sukūrė ir įgyvendino virš 30 vietos ir tarptautinių projektų. Veda Engiamųjų teatro užsiėmimus ir mokymus jaunimui ir suaugusiems.

► Projektą „Piliečio kelias“ koordinuoja Virginija Skučaitė, psichologė. Ji įgijo klinikinės psichologijos magistro laipsnį Vilniaus Universitete, baigė Geštalitinės psichoterapijos bazinio lygio studijas, šiuo metu studijuoja pagal C.G. Jungo Analitinės psichoterapijos mokymo programą. Įstaigos veikloje dalyvauja nuo 2006 m. Vykdo anketinius tyrimus, veda Engiamųjų teatro užsiėmimus ir mokymus jaunimui ir suaugusiems, rengia ir koordinuoja projektus.

► Projektui „Piliečio kelias“ pasirinkti du Engiamųjų teatro metodai: Laikraščių teatras ir Forumo teatras. Laikraščių teatras leidžia paprastas žinutes paversti vaidybiniais etiudais, skaityti naujienas kitaip, perdėliojant akcentus, skirtingus dalykus pateikiant kaip svarbius ar antraeilius, suteikiant įvairias emocijas tam pačiam skaitomam tekstui ir kt. Tai leidžia mokytis kritiškai vertinti gaunamą informaciją, sieti su kitomis turimomis žiniomis šia tema, platesniu kontekstu, ieškoti patvirtinimo ar prieštaravimų kitur pateikiamoje informacijoje. Šio metodo naudojimas leidžia atskleisti už abstrakčių sąvokų slypinčias tikrąsias žinutes. Forumo teatras – ko gero, vienas žinomiausių ir patraukliausių Engiamųjų teatro metodų. Jo metu pati grupė kuria etiudus socialinėmis temomis iš savo pačių gyvenimo. Vaidinimo tikslas – atskleisti problemą, o

ne ją spręsti. Ieškoti sprendimų kviečiama publika. Apie situaciją diskutuojama, svarstoma, kaip būtų galima ją keisti, o galiausiai žiūrovai turi galimybę pakeisti pagrindinį etiudo veikėją – tai dažniausiai būna tam tikrą neteisybę patiriantis žmogus – ir išbandyti savo siūlomus sprendimo būdus scenoje. Tikslas nėra rasti vienintelį gerą sprendimą – siekiama rasti kuo daugiau galimybių tvarkytis su sudėtingomis situacijomis, pažiūrėti įvairiais kampais, kūrybiškai – susikurti veikimo būdų rezervą, kuriuo bus galima pasinaudoti ateityje susidūrus su nepalankia situacija. Anot Augusto Boalio, Forumo teatras tai – Gyvenimo repeticija. Šis metodas bene stipriausiai atskleidžia demokratijos vertybes, nes leidžia ir skatina viešai išsakyti ir išgirsti visų piliečių nuomones, nepriklausomai nuo jų rasės, lyties, socialinės padėties ir pan.

„GEROSIOS PATIRTIES“ LEIDINIO STRUKTŪRA

Pirmiausia pateiksime **BENDRĄ INFORMACIJĄ** apie projektą, kurioje atspindės pagrindinės veiklos, bendras dalyvių skaičius, kiti projekto rodikliai.

Tada atskirai pristatysime atskiras projekto veiklas. Galiausiai aptarsime projekto pasiekimus, ribotumus bei tęstinumo galimybes.

Kalbėdami apie kiekvieną iš veiklų, kartu pateiksime ir anketinio tyrimo išryškintas problemas, tendencijas, dalyvių nuomonę su projekto temomis susijusiais klausimais. Kalbėdami apie tarptautinius renginius, taip pat rėmsimės ir pagrindinių dalyvių (mokytojų ir jaunimo lyderių iš kiekvienos projekte dalyvaujančios mokyklos) išsakytais vertinimais.

Anketiniame tyrime dalyvavo 56 respondentai, iš jų 25 vyrai ir 31 moteris, nuo 13

iki 55 metų. Klausimynus pildė projekto „Piliečio kelias“ dalyviai kiekvienoje mokykloje: mokytojas, jaunimo lyderis bei Forumo teatro jaunimo grupelės, organizavusios mokyklose interaktyvias mini-konferencijas, nariai. 5 mokyklos yra iš Lietuvos, 2 iš Latvijos ir tik 1 iš Lenkijos, tad dalyvių skaičius neleidžia mums lyginti skirtingų šalių pateikiamos informacijos ir nustatyti statistiškai reikšmingų skirtumų, todėl respondentus laikome homogeniška grupe, atstovaujančia ES šalių Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos piliečius. Tai nurodo ir vieną iš galimybių ateities projektams – išplėsti tyrimo ribas, įtraukti didesnį respondentų skaičių bei įvertinti skirtumus tarp projekte dalyvaujančių valstybių. Dalyviai taip pat atsakė į atvirus klausimus, kuriais iliustravo savo požiūrį į žmogaus teises ir jų pažeidimus, galimybes gerinti situaciją. Kalbėdami

apie kiekvieną temą pateiksime projekto dalyvių minčių, pastebėjimų šiais klausimais.

Į klausimus atsakė daugiausia jauni žmonės bei jų mokytojai, taigi greičiausiai atsakymuose atspindi mokyklos kasdienybė ir bendravimas po pamokų miestų ir miestelių bendruomenėje tarp jaunų žmonių ir su suaugusiaisiais, stebimos situacijos, požiūriai, su kuriais susiduria šie žmonės, taip pat žiniasklaidoje matomos tendencijos.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]: „Mes turime grįžti į praeitį, dabartyje, naudojant teatrą, pamatyti, ką padarėme praeityje ir kurti ateitį, o ne jos laukti. Jei kursime ateitį, ateis tai, kas geriausia. Jei jos lauksime, tikrai ateis tai, kas blogiausia.“

BENDRA INFORMACIJA

Iš viso projekto metu įvyko **30** renginių. **26** jų buvo nacionaliniai, vykdomi kiekvienoje šalyje (Lietuvoje, Latvijoje ir Lenkijoje) atskirai. **4** renginiai buvo tarptautiniai, vyko Vilniuje, Lietuvoje, į juos atvyko atstovai iš visų projekte dalyvaujančių šalių.

IŠ VISO projekto veiklose tiesiogiai dalyvavo **3336** žmonės. Iš jų **1410** vyrų, **1926** moterų.

518 asmenų atstovavo socialiai pažeidžiamas grupes.

Projekte tiesiogiai dalyvavo **2490** jaunų žmonių iki 30 metų. **623** žmonės priklausė amžiaus grupei tarp 30 ir 65 metų, – **223** dalyviai buvo virš 65 metų.

Vertiname, kad netiesiogiai projektas pasiekė apie milijoną žmonių. Remiantis LRT TV pateiktos transliacijos ataskaitos informacija, socialinė projekto

reklama, transliuojama per Lietuvos Radijo ir Televizijos TV kanalą pasiekė 570 000 žmonių. Informacija socialiniame tinkle www.facebook.lt vien apie baigiamąją konferenciją ir baigiamąjį tarptautinį renginį „Troškimų aikštė“ pasiekė virš 5000 žmonių. Informaciją skleidė partneriai savo mokyklose ir bendruomenėse, informavo bendradarbiaujančias institucijas, vietos žiniasklaidą.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]:

„Engiamųjų teatras suteikia mums galimybę išsakyti savo nuomonę ir, naudojantis Meno galia, išrasti savo problemų sprendimus. Per teatrą mes atrandame, kad galime daugiau, negu galvojome, kad galime išsilaisvinti iš priespaudos.“

1 – ASIS TARPTAUTINIS RENGINYS: MOKYMAI PROJEKTO DALYVIAMS VILNIUJE, LIETUVOJE

DATA:

2013 metų spalio 15 – 17 d.

VIETA:

Vilnius, Lietuva

DALYVIŲ SKAIČIUS:

29

IŠ JŲ:

7 vyrai, 22 moterys. Renginyje dalyvavo 9 asmenys iki 30 metų, 16 atstovavo grupę tarp 30 ir 65 metų, o 4 dalyviai buvo virš 65 metų.

VEIKLA:

Į tris dienas trukusius mokymus susirinko dalyviai iš penkių Lietuvos, dviejų Latvijos ir vienos Lenkijos mokyklos. Kiekvieną jų atstovavo mokytojas ir jaunimo lyderis. Vesti Engiamųjų teatro metodikos mokymų atvyko specialistai iš Talino, Estijos - Nikolai Kunitsõn ir Gertha Teidla-Kunitsõn. Pirmąją mokymų dieną dalyviai susipažino su teorine informacija. Organizaciją „Menų ir mokymo namai“ bei projektą „Piliečio kelias“ pristatė įstaigos direktorė, projekto vadovė Rimanta Vaičekonytė bei projekto koordinatore Virginija Skučaitė. Europos Sąjungos programą Europa piliečiams pristatė Asta Visminaitė, programos biuro Lietuvoje atstovė. Kazimiero Simonavičiaus universiteto teisės fakulteto lektorius Arnoldas Matijošius pristatė Žmogaus teises Europos Sąjungoje reglamentuojančius dokumentus, o šio fakulteto prodekanė Jolita Malinauskaitė supažindino su interaktyvių konferencijų (numatytų projekte) organizavimo ypatumais. Keli šio universiteto atstovai dalyvavo vykstančiuose mokymuose, siekdami pasisemti idėjų, kaip savo fakultete pritaikyti naujoviškus metodus teisinėms temoms pristatyti. Kitomis dienomis buvo supažindinama su Engiamųjų teatro (Forumo teatro bei Laikraščių teatro) metodais ir

galimybėmis jų pagalba atskleisti situacijas, kuriose pažeidžiamos žmogaus teisės, mokomasi įtraukti publiką į aktyvią diskusiją apie nelygybę, diskriminaciją, galimybes keisti situaciją ir kt. Mokymų metu padedant lektoriams buvo sukurtos dvi vaidybinės situacijos, atskleidžiančios, kaip iš žmonių yra atimamos jų teisės. Šie vaidinimai buvo pristatyti vėliau vykusios viešos tarptautinės interaktyvios konferencijos metu. Vaidybinės situacijos buvo kuriamos dalyviams diskutuojant grupelėse apie dažniausiai jų stebimus ar patiriamus teisių pažeidimus ir vėliau buvo išrinktos dvi aktualiausios ir visiems labiausiai pažįstamos situacijos.

Šios konferencijos metu dalyvių buvo prašoma pasidalinti turima informacija apie žmogaus teises, mokymų metu įgytomis žiniomis ir įgūdžiais, mintimis apie temų aktualumą, lūkesčiais ir baimėmis, susijusiais su tolesniu veiklų vykdymu projekte.

Keli mokymuose dalyvavę asmenys pasidalino, kad jau pakankamai daug žinojo apie žmogaus teises jų šalyje ir Europos Sąjungoje, tačiau dauguma minėjo, kad šių žinių trūksta. Pateikiame kelis dalyvių atsakymus:

☛ Žinau tiek, kad Latvijoje yra daug atvejų, kai į žmogaus teises nekreipiamas dėmesys. Nemažai pasitaiko smurto namuose, mokyklose, patyčių.

☛ Nelabai daug. Tik tiek, kad ji [Europos Sąjunga] skatina lyčių, rasų lygybę ir toleranciją.

☛ Žinojau nedaug ką. Bet dabar žinau daugiau ir man bus įdomu sužinoti dar.

☛ Apie Europos Sąjungos apibrėžiamas žmogaus teises žinojau tiek, kiek žiniasklaidoje buvo skelbiama apie nagrinėjamas bylas.

☛ Kaip pagrindinę gautą naudą mokymų metu dalyviai įvardino:

☛ [Sužinojau, kad] Niekas nėra geresnis, negu kiti.

☛ Sužinojau daugiau apie Europos Sąjungos Žmogaus teisių chartiją, taip pat daugiau apie Engiamųjų teatro metodus bei kaip juos naudoti dirbant su grupe.

☛ Supratau, kad mes, kaip ir dauguma žmonių, apie šiuos dalykus kasdieniame gyvenime negalvojame.

☛ Ugdžiau kritinį požiūrį, pamačiau neatitikimą tarp teisių ir realybės, galvoju, kad reikia skatinti Lietuvos atstovus ES atkreipti į tai dėmesį.

☛ Didžioji dauguma dalyvių įvardino, kad yra svarbu daugiau žinoti apie žmogaus teises. Keli tai pagrindžiantys atsakymai:

☛ Tai yra labai svarbu, nes žinodamas savo teises, žmogus gali apsiginti nuo diskriminacijos ir neteisybės jo atžvilgiu.

☛ Žinoti jas svarbu tam, kad galėtume naudotis šiomis teisėmis, žinotume, kada jos pažeidžiamos ir nepažeisti kitų žmonių teisių. Taip visi galės tobulėti, ugdyti civilizuotą ir humanišką bendravimą.

☛ Savo teisių žinojimas skatina visuomeninę brandą ir daro mūsų visuomenę draugiškesne.

☛ Žmonėms svarbu žinoti savo teises, kad galėtų būti pilnaverčiai Europos Sąjungos piliečiai.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]:

„Žinoma, visų pirma, teatras yra politika – ta prasme, kad viskas, ką čia veikiame, nelieka tik čia. Ką bedarytume, išeisime ir tą patį darysime tikrame gyvenime. Viskas, ko čia išmokstame, yra perkeliama į išorę. Būti piliečiu – tai keisti visuomenę. Būti piliečiu – tai padėti visuomenei tapti geresne“.

2 – AS TARPTAUTINIS RENGINYS: VIEŠA INTERAKTYVI KONFERENCIJA VILNIUJE, LIETUVOJE

DATA:

2013 metų spalio 18 d.

VIETA:

Vilnius, Lietuva

DALYVIŲ SKAIČIUS:

206

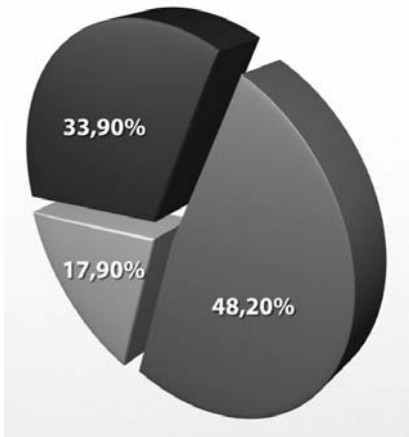
IŠ JŲ:

81 vyras ir 125 moterys, 30 renginio dalyvių priklausė socialiai pažeidžiamoms grupėms. Pagal amžių dalyviai pasiskirstė taip: 160 jaunųjų dalyvių, iki 30 metų, 30 dalyvių priklausė amžiaus grupei tarp 30 ir 65 metų, 16 dalyvių buvo vyresni, negu 65 metų.

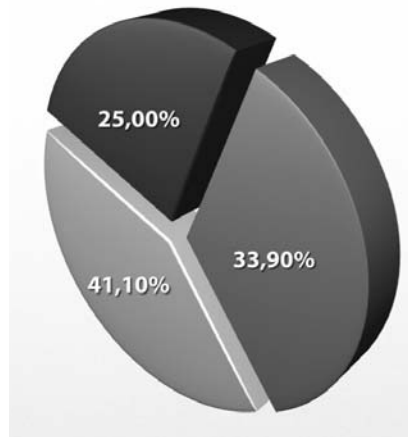
VEIKLA:

per tris dienas trukusius mokymus projekto dalyviai, kartu su lektoriais Nikolai Kunitsõn ir Gertha Teidla-Kunitsõn iš Talino, Estijos, parengė du etiudus, atspindinčius žmogaus teisių pažeidimus. Jie ir buvo pristatyti pirmojoje interaktyvioje konferencijoje. Susirinkę dalyviai sužinojo apie projektą, Pagrindinių Europos Sąjungos teisių chartiją bei turėjo galimybę stebėti situacijas, kuriose yra pažeidžiamos šioje chartijoje apibrėžiamos teisės, diskutuoti, kaip dažnai panašūs įvykiai pasitaiko realiame gyvenime, siūlyti savo sprendimus bei bandyti patiems įsijungti į vaidinimą ir išbandyti savo siūlomus sprendimo būdus. Pagrindiniams projekto dalyviams, kurie vėliau tęsė veiklą savo mokyklose ir miestuose – kiekvienos mokyklos mokytojui ir jaunimo lyderiui - tai buvo unikali galimybė praktiškai išbandyti Engiamųjų teatro metodus dirbant su gausia publika ir pamatyti, kaip šie metodai veikia praktiškai. Vėliau šiuos įgūdžius jie pritaikė organizuodami interaktyvias mini-konferencijas savo bendruomenei.

Prieš aptardami kiekvieną iš projekte nagrinėjamų temų (orumas, laisvė, lygybė) detaliau, trumpai paminėsime, kokios bendro pobūdžio tendencijos, susijusios su žmogaus teisių įgyvendinimu projekte dalyvaujančiose šalyse, išryškėjo anketinio tyrimo metu.

48,2 % dalyvių teigė sutinkantys arba visiškai sutinkantys, kad žmogaus teisės mūsų šalyje yra dažnai pažeidžiamos. Su tuo nesutinka **17,9 %** asmenų, o susilaiko išsakyti savo nuomonę **33,9 %** projekto dalyvių. Taigi, atrodo, kad projektui pasirinkta tema bei metodai, padedantys mokytis aktyviai įveikti patiriamą neteisybę, yra aktualūs šiuo metu.

33,9 % tyrime dalyvavusių projekto dalyvių nėra linkę sutikti su teiginiu, kad mus supanti visuomenė yra tolerantiška. **41,1 %** neišreiškia savo aiškios nuomonės šiuo klausimu (renkasi teiginį „nei sutinku, nei nesutinku“), o **25 %** linkę sutikti su šiuo teiginiu. Įdomu yra tai, kad tai yra vienintelis teiginys, kur nei vienas respondentas nepasirinko atsakymo „visiškai sutinku“. Tai rodo, kad tarp projekto dalyvių nėra nei vieno žmogaus, kuris būtų tvirtai įsitikinęs, kad mūsų visuomenė yra tolerantiška.

► Gana daug žmonių linkę vertinti, kad mūsų ir mus supančių žmonių saviraiška yra ribojama. Su tuo sutinka net **53,6 %** projekto ir tyrimo dalyvių.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]: „Viena iš pagrindinių mūsų meno funkcijų yra padaryti žmones jautresnius kasdienio gyvenimo „spektakliams“, kur aktoriai kartu yra ir žiūrovai, kur scena ir parteris tampa vienu. Mes visi esame menininkai. Kurdami teatrą, mes mokomės pamatyti tai, kas akivaizdu, bet ko paprastai nepajėgiame pamatyti, nes esame pernelyg pripratę į tai žiūrėti. Tai, kas mums pažįstama, tampa nebeapastebima: teatro kūrimas apšviečia kasdienio gyvenimo sceną.“

1 – OJI MINI KONFERENCIJA MOKYKLOSE (NACIONALINIS RENGINYS)

ORUMAS

Interaktyvios mini-konferencijos „Orumo“ tema vyko visose aštuoniose projekte dalyvaujančiose mokyklose.

BENDRAS DALYVIŲ SKAIČIUS:

860.

IŠ JŲ:

340 vyrų ir 520 moterų,
106 priklauso socialiai pažeidžiamoms grupėms, 670 dalyvių buvo iki 30 metų, 149 – tarp 30 ir 65 metų, 41 – virš 65 metų.

POTEMĖS:

ŽMOGAUS ORUMAS:

žmogaus orumas yra neliečiamas. Jį reikia gerbti ir saugoti.

TEISĖ Į ASMENS

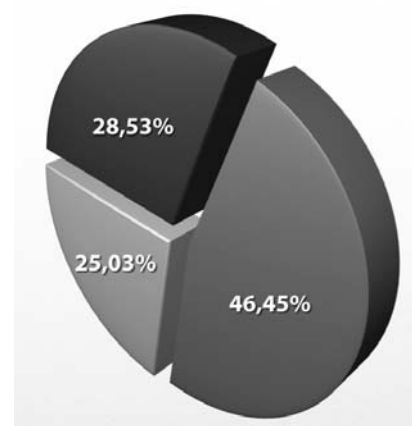
NELIEČIAMYBĖ: kiekvienas asmuo turi teisę į fizinę ir psichinę neliečiamybę.

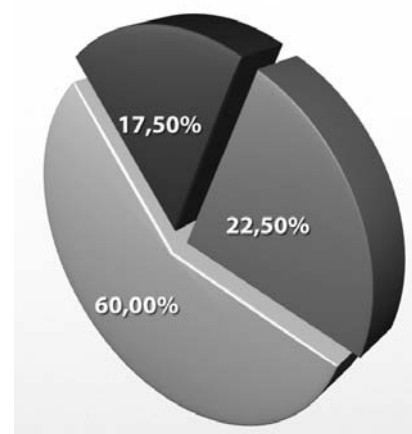
VEIKLA:

Vilniuje pirmos projekto veiklos metu dalyvavę mokytojas ir jaunimo lyderis grįžę į savo mokyklas subūrė „Forumo teatro“ grupelę, kuri suorganizavo pirmąją interaktyvią mini konferenciją. Auditorijai buvo pristatyti pranešimai „Orumo“ tema, o jo pažeidimai atskleidžiami naudojant Forumo bei Laikraščių teatrą. Susirinkę žiūrovai aktyviai reiškė savo nuomonę, diskutavo, vaidino, ieškojo būdų sudėtingoms situacijoms spręsti. Kaip paaiškėjo vėliau, tai buvo viena sudėtingiausių konferencijų temų, nes sąvoka „Orumas“ yra sunkiai apibrėžiama. Taigi, dalyviai turėjo galimybę visų pirma išsiaiškinti, kaip jie supranta, kas tai yra orumas ir kada iš žmonių teisė į orumą yra atimama, o tada kurti apie tai etiudus ir diskutuoti, ką ir kaip būtų galima šioje srityje keisti.

PROJEKTO DALYVIŲ IŠRYŠKINTI SU ORUMU SUSIJĘ SUNKUMAI:

46,4 % projekto dalyvių galvoja, kad žmonių orumas jų šalyje nėra pažeidžiamas. **25 %** neturi nuomonės, **28,5 %** teigia, kad orumas vis tik pažeidžiamas.

22,5 % teigia, kad orumo pažeidimai jų šalyje yra dažnesni, negu likusioje ES, **60 %** - kad problema tiek pat aktuali,

17,5 % - kad šie pažeidimai pasitaiko rečiau, negu kitose ES šalyse. Taigi, vyrauja nuomonė, kad projekte dalyvaujančios šalys pagal žmonių galimybes jaustis oriams iš esmės nesiskiria nuo kitų Europos Sąjungos šalių.

PROJEKTO DALYVIŲ ATILIEPIMAI IR PASTEBĖJIMAI APIE ORUMĄ BEI JO PAŽEIDIMUS:

☛ Lietuvoje, mano nuomone, pažeidžiamas žmogaus orumas dėl žmonių siauro požiūrio. Vis labiau kreipiamas dėmesys į tai, kaip žmogus atrodo, o ne koks jis yra.

☛ Dažniausiai klasėje daugiau draugų turintys žmonės, „elitas“, pažeidžia kitų orumą, įsisdami prie jų. Jie reiškia savo nuomonę, kuri nėra geranoriška, yra žeminanti.

☛ Dažnai žmogaus orumas pažeidžiamas, kai žmogus vertinamas pagal išvaizdą, pirmą įspūdį.

☛ Žmogaus orumas labai dažnai pažeidžiamas jį įžeidžiant, diskriminuojant, tyčiojantis. Tokių atvejų mūsų visuomenėje pasitaiko gana daug.

☛ Manychiau, kad orumas pažeidžiamas, kai kitas žmogus užgaulioja tą, kuris yra silpnesnis - ne fiziškai, o psichologiškai.

☛ Vieno mano draugo orumas buvo pažeistas, kai klasiokas nuolatos iš jo tyčiodavosi. Bet ir draugas buvo ne ką geresnis – jis ne pasakė apie tai vadovybei, o panaudojo fizinį smurtą.

☛ Daug žmonių Latvijoje dirba, bet uždirba labai mažai. Jie negali išlaikyti savo šeimos, todėl turi išvykti iš šalies ir pradėti dirbti užsienyje.

☛ Vaikai dažnai žeminami, nes turi mažiau pinigų, negu kiti mokiniai klasėje. Moksleivis, kuris ne toks turtingas, dažnai turi mažiau draugų, iš jo juokiamasi. Taip yra dėl to, kad jis neturi madingų rūbų ar daiktų (pvz., mobilaus telefono).

☛ Klasėje vaikai šaiposi iš bendraklasės, nes ji naujokė, labai nedrąsi ir negali, nemoka apsiginti pati.

☛ Vienas mano pažįstamas buvo smarkiai įžeidinėjamas dėl savo aprangos stiliaus, klausomos muzikos, bendravimo ir mąstysenos apie pasaulį. Tai vyko ir vis dar vyksta kiekvieną dieną.

☛ Mergaitę ignoravo dėl jos stiliaus. Vis labiau matėsi, kaip ji užsidaro.

☛ Manau, kad orumas – tai vertybė, kuri priklauso nuo asmenybės daugiau, negu nuo aplinkybių. Oriai gyventi gali kiekvienas. Žmogaus orumą žeidžia jo menkai apmokamas darbas ir jo pastangų neįvertinimas.

☛ Viena pažįstama moteris jaučia įtampą, jaučiasi pažeidžiama, nes jau keletą metų sulaukia dviprasmiškų vadovo žinučių. Po konsultacijos su advokatu paaiškėjo, kad tokios bylos greičiausiai nelaimėtų.

☛ Mūsų mokykloje daug smurto. Galbūt dėl to, kad beveik

kiekvieną savaitę per TV rodo vykstant panašius dalykus?

Taigi, galime pastebėti, kad projekto dalyviai žmogaus orumo pažeidimus labiausiai sieja su nepagarbiu požiūriu į jį, paviršutiniškais, nepagrįstais vertinimais, patyčiomis (dėl prastesnės materialinės ar socialinės padėties ir pan.). Jausmas, kad žmogus negali gyventi oriai taip pat siejamas su nepakankamu jo pastangų ir darbo įvertinimu, būtinybe palikti gimtąją šalį ir ieškoti darbo kitose ES šalyse.

DALYVIAMS LABIAUSIAI ĮSIMINUSIOS FORUMO TEATRO ARBA LAIKRAŠČIŲ TEATRO SITUACIJOS, SUSIJUSIOS SU ORUMO PAŽEIDIMU:

☛ Buvo keista, kad skriaudėjui šaipantis iš aukos, žiūrovai nesijuokė, o rimtai žiūrėjo į vaidinamą situaciją. Jie labai gynė auką nuo skriaudėjo, stabdydavo situaciją, vos tik pamatę, kad aukai gresia pavojus.

☛ Įstrigo mažesniųjų žiūrovų reakcija į skriaudžiamą asmenį. Jie labai aktyviai bandė ieškoti sprendimų ir keitė vienas kitą scenoje. Taip pat nustebino vyresnių žiūrovų abejingumas ar galbūt drovumas išsakyti savo nuomonę.

☛ Viena aktualiausių vaidintų temų buvo apie diskriminaciją mokykloje. Buvo parodyta labai dažna problema mokyklose – klasės naujokė tampa „pastumdėle“ ir yra nuolatos diskriminuojama, o niekas nieko dėl to nedaro. Prisimenu, kad publika dalinosi labai įvairiomis mintimis, o kai kurie netgi kaltino „naujokę“, kad ji už save nepakovoja.

☛ Įsiminė etiudas apie patyčias – apie situaciją mokykloje, kuomet tyčiojamosi iš mergaitės dėl jos aprangos. Girdėjome daug atsiliėpimų, kad tai atitinka realybę.

☛ Mini-konferencijos pradžioje moksleiviai juokėsi iš merginos, kuri buvo labai sudėtingoje situacijoje. Aš jaučiau, kad tai labai neteisinga ir man buvo jos labai gaila. Galėjau įsivaizduoti, kaip ji jaučiasi. Galiausiai publikai pavyko pakeisti situaciją geresne linkme.

☛ Situacija apie mokyklą ir mažą Romų kilmės mergaitę („čigonę“). Didžioji publikos dalis sakė, kad tai iš tiesų stereotipinė situacija, tačiau turėjome galimybę tai pamatyti iš šono ir tapo aišku, kad žmogaus orumas yra pažeidžiamas.

☛ Labiausiai mane paveikė teatro etiudas apie materialines vertybes. Buvo parodyta, kad daug žmonių labiau myli daiktus, negu žmones.

KAS GALĖTŲ KEISTIS ORUMO SRITYJE TOKIŲ PROJEKTŲ DĖKA? DALYVIŲ MINTYS:

☛ Žmogus labiau suvokia, kas vyksta, kai padaro pats ir

tai pamato iš šalies. Ne veltui sakoma: „pasakyk man – aš pamiršiu, parodyk man – aš prisiminsiu, įtrauk mane – aš suprasiu“.

☛ Niekada nepavyks visiems žmonėms įrodyti, kad kiekvieno orumą reikia gerbti. Tačiau kai kuriems padės suvokti, kaip tam tikras elgesys veikia kitus.

☛ Manau, kad tokie projektai skatina žinoti savo ir kitų vertę.

☛ Įsigilindami, pažindami žmogų, kuris patiria negerus dalykus, iš arčiau, imame suprasti, kad nenorėtume atsiduti to žmogaus vietoje ir stengiamės taip su kitais nebesielgti.

☛ Kai pamatai viską iš šalies, tarsi praregi. Galbūt ir pačius skriaudėjus šiek tiek pažeidžia tai, kad jie pamato savo tikrąjį veidą.

☛ Kai pamatai iš šalies, tai atrodo labai žiauriai ir pradedi susimąstyti, ką darai blogai pats ar kiti.

☛ Padeda susimąstyti, priverčia netylėti pamačius tokią situaciją.

☛ Veikdami šiame projekte, susidūrėme su realybe, kad jaunimas nedaug ką išmano teisių tema, beje, nelabai ir domisi, todėl įvairios patrauklios formos tiesiog būtinos.

☛ Šiame projekte supratau, kad kiekvienas žmogus turi jausmus, išgyvenimus, nei vienas nenorėtų, kad iš jo būtų tyčiojamosi. Tai pamoko, kad reikia vienodai gerbti visus žmones, nes jie tokie patys, kaip ir aš.

☛ Manau, kad tokios teatro formos padeda pamatyti tas problemas, kurių nematome kasdieniame gyvenime, nes tiesiog jas ignoruojame.

☛ Tiesiog galima šnekėtis su žmonėmis, kaip ugdyti orumą, kaip oriai vertinti kitus ir save.

☛ Žmogus pamato situaciją ir jeigu kada matys panašią, gal prisimins ir pasielgs teisingai.

☛ Kai publika mato problemišką situaciją, ji turi galimybę pakeisti tam tikrus dalykus ir pažiūrėti, kaip tai veikia. Situacijos yra realistiškos, jos gali padėti žmonėms ugdytis empatiją.

☛ Kai projektas įtraukia daugiau tautų ir žmonių, nors jie nusiteikę priešiška vieni prieš kitus, jie mokosi vieni kitus gerbti ir tampa labiau tolerantiški. Tik gaila, kad tie, kuriems labiausiai reikėtų mokytis gerbti kitų orumą, ne taip aktyviai nori kažką keisti į gera.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]:
„Engiamųjų teatras – tai Dialogo Žaidimas. Mes žaidžiame ir mokomės. Visiems Žaidimams reikalinga Disciplina – aiškios taisyklės, kurių laikomasi. Tuo pačiu, Žaidimams būtina reikalinga kūrybiškumo ir Laisvės. Mūsų Žaidimo Disciplina – tai mūsų tikėjimas, kad mes turime atkurti teisę kiekvienam gyventi oriai. Mūsų Laisvė – atrasti būdus humanizuoti Žmoniją...“

2 – OJI MINI-KONFERENCIJA MOKYKLOSE (NACIONALINIS RENGINYS)

LAISVĖS

Interaktyvios mini-konferencijos „Laisvių“ tema vyko kiekvienoje iš aštuonių projekte dalyvaujančių mokyklų.

BENDRAS DALYVIŲ SKAIČIUS:

931

IS JŲ:

398 vyrai, 533 moterys, 159 atstovavo socialiai pažeidžiamas grupes, 740 dalyvių buvo iki 30 metų, 141 dalyvis atstovavo amžiaus grupę nuo 30 iki 65 metų bei 50 dalyvių buvo virš 60 metų.

POTEMĖS:

TEISĖ Į LAISVĘ IR SAUGUMĄ: kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę ir saugumą.

MINTIES, SAŽINĖS IR RELIGIJOS LAISVĖ:

1) kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę. Ši teisė apima laisvę keisti savo religiją ar tikėjimą, taip pat laisvę išpažinti ir skelbti savo religiją ar tikėjimą tiek vienam, tiek kartu su kitais, viešai ar privačiai, laikant pamaldas, mokant tikėjimo, jį praktikuojant ar atliekant apeigas. 2) teisė atsisakyti veikti dėl vidinių įsitikinimų yra pripažįstama pagal šios teisės įgyvendinimą reglamentuojančius nacionalinius įstatymus.

TEISĖ Į MOKSLĄ:

1) kiekvienas turi teisę į mokslą; profesinis ir tęstinis mokymas turi būti prieinamas visiems. 2) ši teisė apima galimybę nemokamai įgyti privalomąjį išsilavinimą. 3) laisvė steigti demokratiniais principais grindžiamas mokymo įstaigas ir tėvų teisė užtikrinti savo vaikų švietimą ir mokymą pagal savo religinius, filosofinius ir pedagoginius įsitikinimus turi būti gerbiamos pagal jų įgyvendinimą reglamentuojančius nacionalinius įstatymus.

LAISVĖ PASIRINKTI PROFESIJĄ IR LAISVĖ DIRBTI:

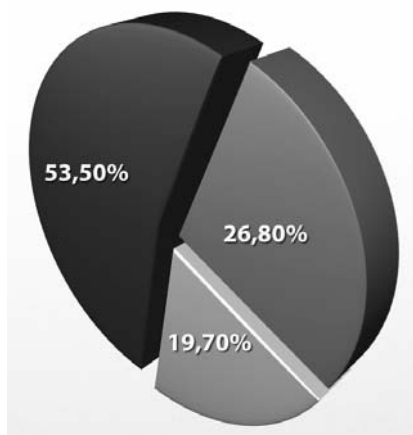
1) kiekvienas turi teisę į darbą ir užsiimti laisvai pasirinkta profesija ar veikla. 2) Kiekvienas Sąjungos pilietis turi laisvę ieškoti darbo, dirbti, pasinaudoti įsisteigimo teise ir teikti paslaugas bet kurioje valstybėje narėje. 3) trečiųjų šalių piliečiai, kuriems leista dirbti valstybių narių teritorijose, turi teisę į tokias pačias darbo sąlygas kaip ir Sąjungos piliečiai.

VEIKLA:

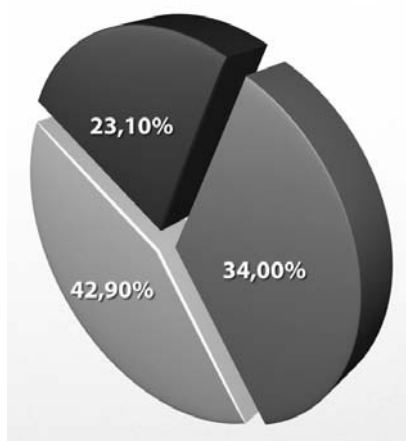
Kiekvienos mokyklos mokytojas ir jaunimo lyderis, kartu su Forumo teatro grupele kiekvienoje mokykloje organizavo antrąją interaktyvią mini-konferenciją „Laisvių“ tema. Konferencijose buvo skaitomi teoriniai pranešimai, parengti teisininkų arba mokyklos mokytojų bei laisvių pažeidimo temomis kuriami Forumo teatro bei Laikraščių teatro spektakliai bendruomenėms aktualiomis temomis. Žiūrovai, kaip ir pirmosiose mini-konferencijose, įtraukiami aktyviai dalyvauti, diskutuoti, dalintis patirtimi bei pasiūlymais, kas turėtų būti kitaip, kad tie, kurių laisvės ribojamos, atrastų drąsos pakovoti už save, kad jiems būtų gražintos jų pagrindinės teisės ir laisvės, o aplinkiniai neliktų abejingi šioms situacijoms. Kadangi etiudus kūrė moksleiviai, neretai jie rinkosi sau artimas temas, daugiausiai susijusias su teise į mokslą ir laisvę pasirinkti profesiją. Kai kurios mokyklos buvo susidūrusios su situacijomis, kai pažeidžiama sąžinės ar religijos laisvė, teisė į laisvę ir saugumą, tad keli etiudai siejosi ir su šiomis temomis.

PROJEKTO DALYVIŲ IŠRYŠKINTI SU LAISVĖMIS SUSIJĘ SUNKUMAI:

26,8 % projekto dalyvių teigia tikintis, kad jų šalyse teisė į laisvę ir saugumą nėra užtikrinama tinkamai, **19,7 %** nėra šiuo klausimu tikri. Reikia pasidžiaugti, kad net **53,5 %** šių šalių bei ES piliečių galvoja, kad teisė į laisvę ir saugumą yra užtikrinama.

► Net **48,2 %** respondentų pastebi, kad žmonės aplink juos nukentčia dėl to, kad mąsto kitaip, negu likusieji.

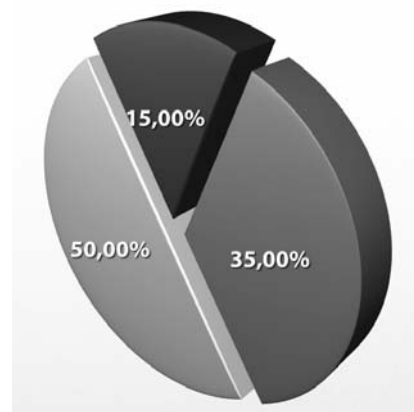

34 % tyrime dalyvavusių projekto dalyvių pastebi, kad jų šalyse žmonės nukentčia nuo kitų visuomenės narių dėl to, kad išpažįsta kitą tikėjimą, negu dauguma, tuo tarpu **42,9 %** atsakiusių į klausimus su tuo nesutinka, o **23,1 %** neturi aiškaus savo požiūrio šiuo klausimu.

► Kadangi dauguma projekto dalyvių yra jauni, dar mokykloje besimokantys, žmonės, jiems aktualiausi klausimai buvo susiję su mokslo situacijomis. Net **76,8 %** žmonių išsakė nuomonę, kad nėra užtikrinama jų teisė į mokslą. Kaip galima suprasti iš išsamesnių atsakymų, daugiausia tai siejama su didelėmis mokyklinių prekių kainomis bei ribotomis galimybėmis studijuoti aukštojoje mokykloje. Šie apribojimai daugiausia susiję su finansiniais klausimais.

► **46,4 %** atsakiusių į anketos klausimus teigė, kad jauni žmonės negali rinktis norimos profesijos ar darbo. Pateikiami paaiškinimai taip pat susiję su ribotomis finansinėmis galimybėmis įgyti norimą specialybę. Kita išryškėjusi tendencija, nemažai nustebinusi

projekto vykdytojus ir tyrėjus – paaiškėjo, kad itin dažnai vaikų būsima specialybe ir karjera rūpinasi tėvai, o ne patys paaugliai, jauni žmonės. Tarp šia tema sukurtų Forumo teatro spektaklių skirtingose mokyklose buvo galima pastebėti bendrą, pasikartojantį motyvą – vaikų bandymą kovoti su tėvais bei rinktis norimą profesiją bei, dar mokantis mokykloje, disciplinas, kurias nori mokytis aukštesniu lygiu, siekiant išlaikyti egzaminus, padėsiančius įstoti į norimą specialybę. Panašu, kad prestižo siekis, bandymas realizuoti savo neįgyvendintus norus per vaikus, yra labai gajus visuomenėje.

Lietuvos, Latvijos bei Lenkijos gyventojai optimistiškai mato savo šalių padėtį lyginant su bendromis tendencijomis ES. **15%** teigia, kad problemos, susijusios su laisvių pažeidimais, yra dažnesnės jų šalyje, nei kitose ES valstybėse, **50 %** mano, kad situacija yra tokia pati, kaip ir likusioje ES, o **35 %** galvoja, kad ši problema jų šalyje pasitaiko rečiau, negu kitose Sąjungos valstybėse.

PROJEKTO DALYVIŲ ATSILIEPIMAI IR PASTEBĖJIMAI APIE TEISĘ Į LAISVĘ IR ŠIOS TEISĖS PAŽEIDIMUS:

☛ *Moksleiviai negali tęsti mokslų aukštosiose mokyklose, nes kainos yra labai aukštos, o teikiama nauda – ne tokia didelė.*

☛ *Mano draugas norėjo pasirinkti profesiją, bet jam „chebra“ liepė rinktis jį jau pasirinktą specialybę.*

☛ *Laisvės varžymas, pvz., toks, kaip negalėjimas pačiam pasirinkti profesijos, yra dažna problema Lietuvoje. Taip yra dėl nusistovėjusių pažiūrų, kad tėvai, o ne vaikai renkasi sau profesiją.*

☛ *Daugelis labai nemėgsta vadinamųjų „mokslukų“, tad pasitaiko, kad juos visaip užgaulioja, atrodo, kad bando įrodyti, kad šlykštu „graužti knygas“. Kitiems būna juokinga, kaip musulmonai meldžiasi ir pan.*

☛ *Turiu draugę, kuri yra Jehovos liudytoja. Ji patiria daug neigiamo požiūrio iš artimųjų ir aplinkinių.*

☛ *Berniukas buvo apspjautas, nes jo nuomonė nesutapo su kitų.*

☛ *Kritikavo ir juokėsi iš kito žmogaus, nes jo tikėjimas buvo kitoks, negu kitų.*

☛ *Tenka girdėti labai daug komentarų, kad jei kitaip atrodai ar mąstai, nesi „pilkosios masės“ dalis, kad „kaip tu gali taip atrodyti?“, „kaip tu drįsti?“*

Nemažai dalyvių pastebi, kad jaunų žmonių laisvė yra ribojama, kai jie negali patys pasirinkti,

kokių dalykų nori mokytis ir kokią specialybę rinktis bei jaučia, kad per juos tėvai bando realizuoti savo neįgyvendintus lūkesčius. Konferencijų metu kai kurie moksleiviai išsakė, kad ateityje, organizuojant renginius panašiomis temomis, būtų naudinga pasikviesti kiek galima daugiau tėvų ir iškelti šį klausimą diskusijoms, klausti pačių tėvų, kaip jie siūlytų keisti esamą situaciją, padėti vaikui, kuris negali rinktis to, ko norėtų. Laisvių ribojimo dalyviai pastebėjo ir kitose srityse, tokiose, kaip religijos ar gyvenimo būdo pasirinkimas ir netgi laisvė turėti savo stilių, kur nemažai jaunų žmonių jaučia įtampą, nes išsiskyrimas iš bendros minios gali sukelti kitų grupės narių atmetimo reakcijas.

DALYVIAMS LABIAUSIAI ĮSIMINUSIOS FORUMO TEATRO ARBA LAIKRAŠČIŲ TEATRO SITUACIJOS, SUSIJUSIOS SU TEISIŲ Į LAISVĘ PAŽEIDIMU:

☛ *Vykstant vaidybinei Forumo teatro situacijai apie laisves, žiūrovai labai greitai ją atpažino dėl asmeninės patirties. Jie skatino mamą pakeisti savo nuomonę ir pripažinti, kad dukra turi TEISĘ pati nuspręsti, kokią profesiją rinktis.*

☛ *Labiausiai įsiminusi situacija buvo apie profesijos pasirinkimo laisvę. Mokiniai suvokia, kad turi teisę patys rinktis savo profesinį kelią, tačiau jiems sunku kalbėtis su tėvais ir įtikinti juos savo teisingumu.*

☛ *Įsiminė etiudas, kurį kūrė publika, kuriame žurnalistui draudžiama rašyti tam tikra, nepopulistinė, tema. Nustebino tai, kad dalis publikos nesuprato, kodėl yra negerai cenzūruoti spaudos laisvę.*

☛ *Prisimenu situaciją apie patyčias. Mane ji labai paveikė, nes atspindėjo moksleivių požiūrį tokį, koks jis yra.*

☛ *Man asmeniškai nėra tekę būti situacijose, kur negalėčiau elgtis taip, kaip noriu ar jaučiuosi. Bet kai teko vaidinti auką, pajutau, kad yra labai negera, kai negali elgtis ar kalbėti taip, kaip nori, o turi daryti tai, ko iš tavęs nori grupė.*

☛ *Kai rodėme spektaklį, publika reagavo labai audringai, pradžioje juokėsi ir norėjo situaciją dar labiau pabloginti. Tai parodė, kad su žmonių laisvėmis susijusios problemos yra labai didelės. Mūsų vaidinimas padėjo šią problemą išryškinti, bet man atrodo, kad ties tuo reikia dirbti ir toliau.*

KAS GALĖTŲ KEISTIS LAISVIŲ SRITYJE TOKIŲ PROJEKTŲ DĖKA? DALYVIŲ MINTYS:

☛ *Daugelis gal mažiau kreips dėmesio į tai, ką kiti bandys jiems įrodyti, nes žinos, kad jie turi teisę į laisvę.*

☛ *Manau, kad tai gali tiesiog pakeisti žmonių nuomonę ir padėti suprasti, kad žmonėms reikia daugiau laisvės.*

☛ *Manau, kad svarbu nukreipti jaunimą ten, kur jie gali atrasti žinių apie laisves ir teisingai pasinaudoti tomis laisvėmis su derama atsakomybe.*

☛ *Kai kuriuos etiudus būtų labai aktualu pamatyti tėvams, kad jie susimąstytų, ko nori jų vaikai, o ne jie patys.*

☛ *Šis projektas padeda suprasti, kad ne tik mes turime laisves, bet ir kiti.*

☛ *Padeda suvokti pačios laisvės – ne paviršutiniškos, o esminės žmogaus būties dalies, būtinybę. Laisvė susiejama su teisėmis ir pareigomis.*

☛ *Po vaidinimų nemažai kas susimąstydavo apie tai, kad tokios situacijos yra ir kasdieniame gyvenime, jos vyksta visą laiką, bet mes jų nematome.*

☛ *Prieš mini-konferencijų dauguma mūsų mokinių nesuprato, kad tai yra problema. Jiems atrodė akivaizdu, kad kai kurių mokinių laisvės yra ribojamos, bet jie negalvojo, kad tai yra problema.*

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]: „Visi [Engiamųjų teatro] žiūrovai turi tokią pačią teisę patirti išlaisvinančią kalbėjimo galią. Tokią pačią demokratinę teisę jie turi ir parodyti (o ne tik išsakyti) savo nuomonę“.

3 – IOJI MINI-KONFERENCIJA MOKYKLOSE (NACIONALINIS RENGINYS)

LYGYBĖ

Projekto interaktyvios mini – konferencijos „Lygybės“ tema vyko visose aštuoniuose projekte dalyvaujančiose mokyklose.

BENDRAS DALYVIŲ SKAIČIUS:

875.

IŠ JŲ:

385 vyrai, 490 moterų, 153 pažeidžiamų socialinių grupių atstovai. Konferencijose dalyvavo 758 asmenys iki 30 metų, 91 žmogus iš amžiaus grupės tarp 30 ir 65 metų amžiaus, 26 asmenys – vyresni, negu 65 metų.

POTEMĖS:

DISKRIMINACIJOS UŽDRAUDIMAS:

draudžiama bet kokia diskriminacija, ypač dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus, seksualinės orientacijos.

KULTŪRŲ, RELIGIJŲ IR KALBŲ ĮVAIROVĖ:

Sajunga gerbia kultūrų, religijų ir kalbų įvairovę.

MOTERŲ IR VYRŲ LYGYBĖ:

visose srityse turi būti užtikrinta moterų ir vyrų lygybė, įskaitant priėmimą į darbą,

darbą ir atlyginimą. Lygybės principas nekludo laikytis ar imtis priemonių, numatančių konkrečias lengvatas, padedančias nepakankamai atstovaujamai lyčiai.

VAIKO TEISĖS:

1) vaikai turi teisę į jų gerovei užtikrinti būtiną apsaugą ir globą. Jie gali laisvai reikšti savo nuomonę. Sprendžiant su vaikais susijusius klausimus, į jų nuomonę atsižvelgiama pagal jų amžių ir brandą. 2) visuose valstybės ar privačių institucijų veiksmuose, susijusiuose su vaikais, pirmiausia turi būti vadovujamasi vaiko interesais. 3) kiekvienas vaikas turi teisę reguliariai palaikyti asmeninius santykius ir tiesiogiai bendrauti su abiem savo tėvais, jei tai neprieštarauja vaiko interesams.

PAGYVENUSIŲ ŽMONIŲ TEISĖS:

Sajunga pripažįsta ir gerbia pagyvenusių žmonių teisę gyventi oriai ir nepriklausomai bei dalyvauti visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime.

NEĮGALIŲJŲ ASMENŲ INTEGRAVIMAS:

Sajunga pripažįsta ir gerbia neįgaliųjų asmenų teisę naudotis priemonėmis, užtikrinančiomis jų nepriklausomumą, socialinį bei profesinį integravimą ir dalyvavimą bendruomenės gyvenime.

VEIKLA:

Kiekvienoje mokykloje mokytojas, jaunimo lyderis ir Forumo teatro grupelė, kuri vis aktyviau prisidėdavo prie renginių organizavimo įsibėgėjant projektui, sukviėtė visus į trečiąją interaktyviąją mini-konferenciją „Lygybės“ tema. Ši tema susilaukė kone daugiausia atgarsių, komentarų. Viena vertus, grupelė jau turėjo patirties kuriant etudus, tad tikėtina, kad tai daryti jiems sekėsi vis lengviau, bet, ko gero, ir pati lygybės tema išprovokavo daug reakcijų. Dauguma tvirtino vienaip ar kitaip susidūrę su diskriminacija, nelygybe tarp skirtingų lyčių, rasių, etninių ir kitų grupių, yra skaudžiai išgyvenę savo pačių ar draugų patirtį. Tai atsispindėjo sukurtuose etuduose, publikos reakcijose ir dalyvių pasisakymuose anketoje, atsakant į atvirus klausimus. Klausimai apie kasdieniame gyvenime matomą nelygybę bei diskriminaciją susilaukė pačių išsamiausių atsakymų.

AUGUSTAS BOALIS

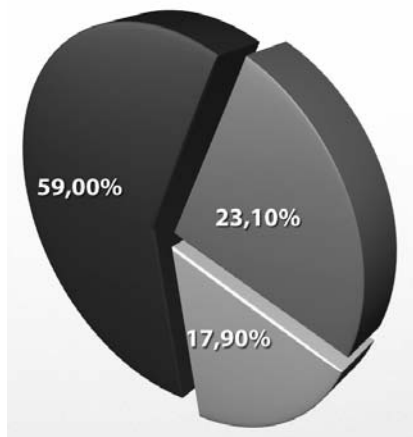
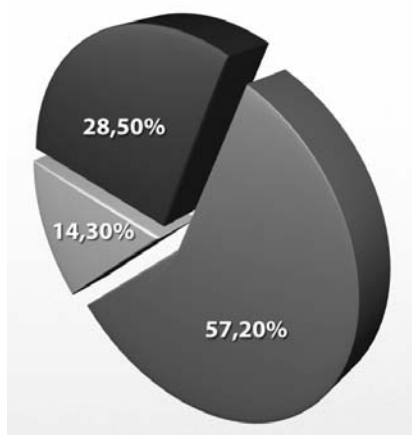
*[Engiamųjų teatro kūrėjas]:
„Mes tikime, kad santykiai tarp žmonių turėtų remtis dialogu. Turėtų būti akimirka, kai klausomės kitų ir kai kalbame, bet žinome, kad tarp vyrų ir moterų, tarp juodųjų ir baltųjų, tarp šiaurės pusrutulio ir pietų pusrutulio šalių šie dialogai labai greitai tampa monologais“.*

PROJEKTO DALYVIŲ IŠRYŠKINTI SU LYGYBE SUSIJĘ SUNKUMAI:

► 51,8 % projekto dalyvių sutinka su mintimi, kad projekte dalyvaujančiose šalyse žmonės dažnai yra diskriminuojami dėl įvairių ir skirtingų priežasčių.

respondentas nenurodė „visiškai nesutinkantis“ su teiginiu, kad moterys ir vyrai turi lygias galimybes darbe, o **58,9 %** nurodė sutinkantys ar visiškai sutinkantys su šiuo teiginiu. Taigi, dalyvių tarpe nebuvo tvirtai įsitikinusių, kad moterys arba vyrai darbe yra diskriminuojami ar patiria nevienodus reikalavimus ir sąlygas.

sudaromos tinkamos sąlygos laisvai patekti į norimas vietas bei naudotis viešuoju transportu, tiek pat projekto dalyvių galvoja, kad neįgaliesiems nėra suteikiama pakankamai galimybių integruotis į visuomeninį bei visuomenės gyvenimą. Pusė tyrime dalyvavusių žmonių laikosi nuostatos, kad neįgalūs žmonės yra diskriminuojami. Tiek tyrimas, tiek ir pokalbiai su projekte dalyvavusiais žmonėmis atskleidė, kad tik neseniai mažesniuose miestuose buvo pradėti pagarbiau ir tolerantiškiau žiūrėti į neįgalius žmones. Kaip visai nesena praeitis minimos patyčios prieš juos, nenorėjimas įsileisti į savo tarpą. Dabar šios nuostatos akivaizdžiai mažėja, tačiau vis tik nėra galutinai išnykusios.

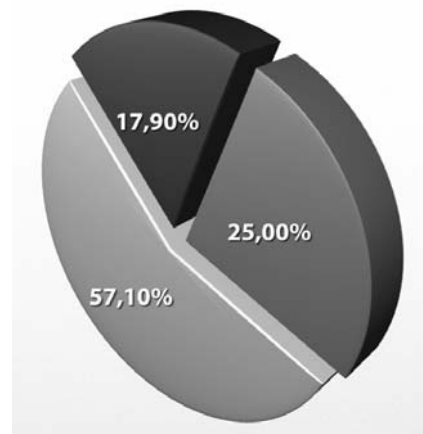
► **59 %** dalyvių mano, kad vyrai ir moterys šeimoje turi lygias teises, **23,1 %** vengia išsakyti aiškią savo nuomonę šiuo klausimu, **17,9 %** nesutinka su šiuo teiginiu.

► Kalbant apie lygias vyrų ir moterų teises darbe, nei vienas

57,2 % įsitikinę, kad vaikų teisės šiose šalyse užtikrinamos tinkamai. **14,3 %** su tuo nesutinka, **28,5 %** neturi aiškos nuomonės. Taigi, nors prieš tai matėme, kad nemažai respondentų yra linkę vertinti, kad vaikų teisė į mokslą nėra užtikrinama pakankamai, tačiau kalbant apie vaikų teises apskritai vyrauja nuomonė, kad jos užtikrinamos tinkamai.

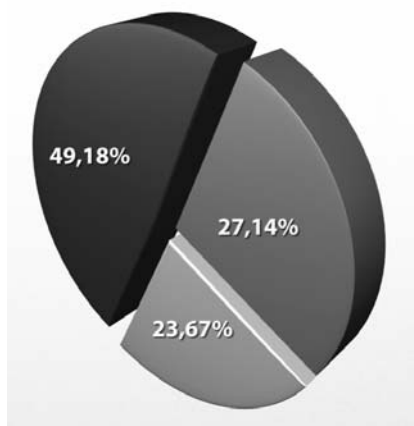
► Net **41,8 %** projekto dalyvių galvoja, kad pagyvenę žmonės neturi pakankamai galimybių gyventi pilnavertį gyvenimą, **28,6 %** galvoja, kad pagyvenę žmonės yra diskriminuojami.

► **51,8 %** respondentų teigia manantys, kad neįgaliesiems žmonėms jų šalyse nėra

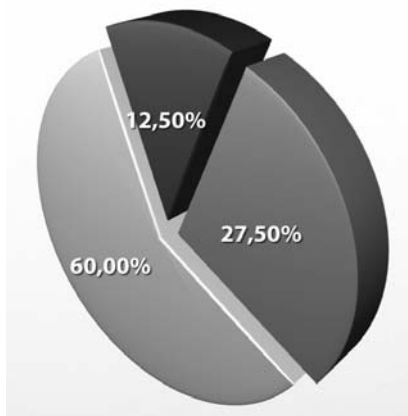
Projekto dalyviai pakankamai pozityviai mato tautinių mažumų situaciją projekte dalyvavusiose šalyse. **57,1 %** dalyvių teigia, kad kitų tautybių žmonės mūsų šalyse priimami geranoriškai. **17,9 %** su tuo nesutinka, o **25%** laikosi neutralios pozicijos. Vis dėlto, pokalbių metu išryškėjo tendencija jausti priešišumą kai kurioms etninėms grupėms,

realybėje su jų atstovais neturėjus jokio tiesioginio kontakto. Taigi, susidaro įspūdis, kad kai kurie seni stereotipai ir išankstinės nuostatos vis dar galūs ir būtina dirbti siekiant, kad šias tautas vienyty priklausymas bendrai Sąjungai, o ne kiršintų praeities nuoskaudos. Pastebėjome, kad neigiamos nuostatos labiausiai plinta tada, kai neturima tiesioginio ryšio su diskriminuojamos grupės atstovais, todėl vienas iš veiklos ateityje būdų galėtų būti glaudesnis bendradarbiavimas tarp skirtingų šalių ir geresnis, asmeniškėsnis vieni kitų pažinimas.

Kalbant apie kitų rasių diskriminaciją, dauguma projekto dalyvių neturėjo aiškios nuomonės. Teiginį „Kitos rasės jūsų šalyje patiria diskriminaciją“, **49,18 %** dalyvių vertino kaip „neįsutinku, nei nesutinku“. **27,14 %** linkę su tokiu teiginiu sutikti, o **23,67 %** - nesutikti. Galbūt taip yra dėl to, kad kitų rasių žmonių mūsų šalyse gyvena dar santykinai nedaug ir yra sunku pamatyti ir įvardinti visuomenės reakciją į šias grupes.

► Visai kitokia situacija ryškėja kalbant apie skirtingos lytinės orientacijos žmonių priėmimą. Net **73,2 %** projekte bei tyrime dalyvavusių žmonių teigia, jog šie žmonės mūsų šalyse yra diskriminuojami. Šie skaičiai atitinka daugumos tolerancijos ir diskriminacijos tyrimų atskleidžiamą problemą, kad kitos, netradicinės lytinės orientacijos žmonės susiduria su nuolatinė diskriminacija, o kai kada net ir smurtu.

Nelygybę ir diskriminaciją mūsų šalyse kaip dažnesnę problemą, negu kitose ES šalyse yra linkę vertinti **27,5 %** dalyvių, kaip tokią pačią dažną – **60 %**, kaip retesnę – **12,5 %** projekte dalyvavusių žmonių.

PROJEKTO DALYVIŲ ATSLIEPIMAI IR PASTEBĖJIMAI APIE LYGYBĘ BEI JOS PAŽEIDIMUS:

► Į mokyklą nenorėjo priimti žydo berniuko dėl poveikio, kurį jis gali padaryti kitiems mokyklos mokiniams.

► Kitą lytinę orientaciją turėjęs berniukas buvo išjuoktas.

► Per televizorių rodė neįgalų žmogų, jam nebuvo sąlygų patekti į savivaldybę, ten buvo tik laipteliai, o žmogus buvo su vežimėliu. Jam reikėjo toje savivaldybėje susitvarkyti neįgalumą.

► Aš pats mačiau, kaip neįgaliam vairuotojui neužleido vietos ir atsistojo į neįgaliesiems vairuotojams skirtą vietą visiškai įgalus vairuotojas.

► Mūsų mokykloje yra neįgalus berniukas, kuris negali patekti į kai kurias mokyklos vietas. Jis negali pasinaudoti tualetu pirmame aukšte. Yra tik vienas tualetas visoje mokykloje, kuriuo jis gali naudotis. Mūsų mieste neįgaliesiems neįmanoma patekti į kai kurias parduotuves, kirpyklas, bibliotekas. Kai kurie moksleiviai juokiasi iš vyresnių ar neįgalių žmonių, pvz., turinčių Dauno sindromą.

► Turiu draugą, kuris vaikystėje buvo nuolatos diskriminuojamas. Tai labai paveikė jo gyvenimą ir dabar jis elgiasi taip pat, kaip jį diskriminavę žmonės.

► Lietuvoje diskriminuojami tamsaus gymio žmonės.

► Diskriminuojami Lietuvoje gyvenantys transvestitai.

► Žmonės nekenčia gėjų ir lesbiečių, nors jų net nepažįsta. Visi žmonės yra geri, nereikia nusistatyti prieš juos tik dėl jų amžiaus, lyties, neįgalumo.

☛ *Ypač aktuali neįgaliųjų integracijos į visuomenę tema. Tiek vyresni, tiek jaunimas tiesiog bijo neįgaliųjų, nežino, kaip elgtis. Vienoje pamokoje vaikai neįgalų žmogų pavaizdavo kaip kvailą, piktą, negražų ir neįdomų asmenį.*

☛ *Mano klasėje vos ne kas antras yra diskriminuojamas.*

☛ *Dažniausiai diskriminuojama yra dėl seksualinės orientacijos. Dar yra tai, kad moterys ir vyrai neuždirba vienodai – tai irgi diskriminacija.*

☛ *To nesu patyrusi pati, bet manau, kad internete pamačius kitos rasės žmogų, jo nuotrauką, kažkas pakomentuos kažką blogo.*

☛ *Vienas mano pažįstamas buvo diskriminuojamas dėl savo protinės negalios.*

☛ *Draugė serga tam tikra liga ir dažnai sulaukia labai labai daug neigiamų reakcijų.*

☛ *Sykį mokykloje lankėsi juodaodis žmogus ir visi bėgo į jį pasižiūrėti, lyg jis būtų koks žvėris ir pašaipiai juokavo apie jį.*

☛ *Iš neįgaliųjų labai dažnai tyčiojamosi, jie neturi sąlygų pasireikšti. Bet kas, kas yra šiek tiek kitoks, nei visi, yra diskriminuojamas.*

Kaip matome, dalyvių atsakymai atspindi ir bendras tendencijas: visada galima rasti pretekstą diskriminacijai. Projekto dalyviai mato aplink save nuolatinius diskriminacijos pavyzdžius, kai taikiniais gali tapti bet kas – kitos rasės ar tautybės, neįprastos išvaizdos ar pomėgių, o dažnai ir apskritai niekuo

neišsiskiriantis žmogus. Džiugu, kad projekto dalyviai tai mato ir tam nepritaria, o ieško būdų, kaip tokią situaciją keisti ir kaip padėti skriaudžiamiesiems.

DALYVIAMS LABIAUSIAI ĮSIMINUSIOS FORUMO TEATRO ARBA LAIKRAŠČIŲ TEATRO SITUACIJOS, SUSIJUSIOS SU LYGYBĖS PAŽEIDIMU:

☛ *Įsiminė etiudas, kai vieną merginą diskriminavo dėl kitokio tikėjimo, kitokios rasės. Publikos reakcija buvo tokia, kaip būna visų – niekas nieko nedarė ir leido visam tam vykti.*

☛ *Kas mane stebino konferencijų metu, tai, kad vaikai ir paaugliai, kurie mokytojų yra tituluojami kaip neklauzados, ieškojo būdų, kaip pagerinti situaciją ar bent jau patys susimąstė.*

☛ *Etiudas buvo apie rasių skirtumus. Įdomu tai, kad salė nebuvo abejinga aukai, svarstė, patarinėjo ir bandė spręsti problemą.*

☛ *Mini – konferencijoje šia tema man labiausiai įsiminė etiudas, kai į draugų būrį vienas vaikinys atsivedė Romų kilmės mergaitę, „čigone“. Mergina nei vienam iš draugų būrio nepatiko ir viena vaikinio draugė susibarė su ja ir apipylė vandeniu.*

KAS GALĖTŲ KEISTIS LYGYBĖS SRITYJE TOKIŲ PROJEKTŲ DĖKA? DALYVIŲ MINTYS:

☛ *Žmonės susipažįsta su skirtingų charakterių, tautybių, rasių žmonėmis. Bendravimas*

tokiame projekte, susijusiame su Forumo teatru, padeda giliau suprasti kitus žmones ir galiausiai išmoksti gerbti net ir tuos, kurių asmenybės yra labai skirtingos.

☛ *Nėra geresnės edukacinės programos, negu ta, kuri tave įtraukia ir skatina atmerkti akis, pažiūrėti šiek tiek kitaip.*

☛ *Kiekvienas iš dalyvių sužinojo apie tai daugiau, dabar gali šią informaciją perteikti kitiems, ją platinti.*

☛ *Mano nuomone, tokių renginių dėka žmonės pasijaučia taip, kaip jaučiasi diskriminuojamas žmogus, supranta, kad tai yra labai blogas jausmas ir susimąsto, kad gal nereikia to daryti kitiems.*

☛ *Tokie projektai padeda suprasti, kad kitos rasės ar amžiaus žmonės yra visiškai tokie patys, kaip ir mes. Reikia tai suprasti ir nustoti diskriminuoti kitus, nes nei skriaudikams, nei aukoms tai neteikia džiaugsmo.*

☛ *Tokie projektai parodo, kad žmonės yra lygūs, bet beveik niekas negerbia lygybės ir dauguma žmonių galvoja, kad jie yra geresni.*

☛ *Tiesiog galima žmonėms diegti mintį, kad jeigu esi kitoks, tai nėra blogai.*

☛ *Dėl šių mini-konferencijų kai kurie mokiniai mūsų mokykloje pradėjo kitaip elgtis su vyresniais ir neįgaliais žmonėmis.*

PAPILDOMI – BAIGIAMIEJI RENGINIAI, ORGANIZUOTI MOKYKLŲ – PARTNERIŲ

Dvi Lietuvos mokyklos, atstovaujančios mažus miestelius – Širvintų „Atžalyno“ progimnazijos bei Kriukų pagrindinės mokyklos atstovai savarankiškai suorganizavo ir įgyvendino papildomus projekto sklaidos renginius. Jų tikslas buvo su projekto idėja supažindinti kuo daugiau žmonių, paskleisti žinią apie Žmogaus teises kituose miesteliuose bei skirtingas kartas atstovaujančiose bendruomenėse. Širvintų „Atžalyno“ Forumo teatro grupelė įsijungė į kasmetinę akciją „Veiksmo savaitė be patyčių“, kur Engiamųjų teatro metodais su Europos Sąjungos žmogaus teisėmis supažindino trijų miestelių mokyklų bendruomenių atstovus.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]: „Net jei to neįsisąmoniname, žmonių santykiai pasižymi teatine struktūra. Erdvės naudojimas, kūno kalba, žodžių pasirinkimas ir balso moduliavimas, idėjų ir aistrų akistata, viską, ką rodome scenoje, išgyvename ir savo gyvenimuose. Mes esame teatras!“

Kriukų pagrindinė mokykla, siekdama skatinti jaunimo pilietiškumą, visuomeniškumą ir atsakomybę už kuriamą savo ir kitų ateitį, pakvietė įvairias organizacijas į renginį, kuriame buvo kalbama apie Europos Sąjungos reglamentuojamas žmogaus teises, ateities perspektyvas, kiekvieno asmeninę atsakomybę kuriant bendrą ateitį, prisimenamas rajono šviesuolis, žymus Joniškio krašto lietuviybės skatintojas bajoras S. Goesas. Renginyje dalyvavo rajono mokyklos, studentija, bibliotekos atstovai, vietos senjorai.

Viso papildomuose renginiuose dalyvavo 104 asmenys, iš jų 44 vyrai ir 60 moterų. 63 dalyviai iki 30 metų, 26 – tarp 30 ir 65 metų, 15 – virš 65 metų, ~20 – socialiai pažeidžiamų grupių atstovai.

3 – IAS TARPTAUTINIS RENGINYS: BAIGIAMOJI KONFERENCIJA VILNIUJE, LIETUVOJE

DATA:

2014 metų rugsėjo 30 d. – spalio
2 d.

VIETA:

Vilnius, Lietuva

DALYVIŲ SKAIČIUS:

31

IŠ JŲ:

5 vyrai ir 26 moterys, 10 dalyvių
iki 30 metų, 20 – tarp 30 ir 65
metų, 1 – virš 65-erių.

VEIKLA:

Baigiamoji tarptautinė projekto konferencija buvo skirta keitimuisi patirtimi, nuveiktų veiklų bei pasiektų rezultatų aptarimui, tęstinumo planavimui. Taip pat dėmesio skirta tolesniam teisinių klausimų, susijusių su Europos Sąjunga ir žmogaus teisėmis, gvildinimui. Viešosios įstaigos „Menų ir mokymo namai“ direktorė bei projekto vadovė Rimanta Vaičekonytė ir projekto koordinatore Virginija Skučaitė apibendrino visų drauge nuveiktus darbus, teatro ir improvizacijos specialistė Silvija Stonkutė kėlė dalyvių energijos lygį aktyviais žaidimais ir pratimais. Buvęs Europos Parlamento narys (2004 – 2014), Lietuvos Nepriklausomos Valstybės Atkūrimo Akto (1990 03 11) signataras Justas Vincas Paleckis pristatė pranešimą „Europos Sąjungos piliečių teisės. Pasaulinė politika ir žmogaus teisės“. Asta Visminaitė pristatė projektą remiančią Europos Sąjungos programą Europa piliečiams. Kazimiero Simonavičiaus universiteto dėstytoja, Europos Sąjungos teisės specialistė Jolanta Tupko – Mazur kalbėjo tema „ES istorija, pagrindiniai teisiniai dokumentai, ES perspektyvos, bendra valiuta. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. Orumas, laisvės, lygybė“. Lietuvos mokinių parlamento Švietimo ir mokslo komiteto narys, Vilniaus regiono vicepirmininkas Daumantas Stundžia kalbėjo apie tai, kas

buvo aktualu didelei daliai susirinkusios auditorijos – apie jaunimo teises ir pareigas.

Planuoti projekto tęstinumą, rinktis temas, kuriomis norima dirbti toliau, kurti idėjas tolesnėms veikloms visus susirinkusius dalyvius pakvietė Lietuvos vaikų ir jaunimo centro neformaliojo švietimo organizatorė Jolanta Markevičienė.

Kiekvienas projekto dalyvis pristatė savo nuveiktas veiklas, o galiausiai visi kartu (vadovaujant perskusininkams Martynui ir Linai Sučyloms) sukūrė būgnų pasirodymą viešam renginiui.

Projekto pradžioje, pirmųjų mokymų metu, klausėme projekto dalyvių, ką jie žino apie žmogaus teises. Dabar, projektui artėjant į pabaigą paprašėme pasidalinti, kokios teisės jiems pasirodė asmeniškai pačios svarbiausios. Nemažai dalyvių paminėjo teisę pasirinkti profesiją (projekto eigoje išryškėjo, kad vaikų teisė patiems pasirinkti profesiją vis dar išlieka problemiška projekte dalyvaujančiose šalyse), tikėjimo laisvę, lygybę.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]:
 „Engiamųjų teatras niekada nebuvo teatras, kuris atsisako stoti į kurių nors pusę – tai kovos teatras! Tai Engiamųjų teatras, skirtas jiems, apie juos ir priklauso jiems patiems, kas jie bebūtų – darbininkai, valstiečiai, bedarbiai, moterys, juodaodžiai, jauni žmonės, seni žmonės, žmonės su psichine ar fizine negalia – galiausiai, visi tie, kurie verčiami tylėti ir iš kurių atimta pilnaverčio gyvenimo teisė“.

KELI PROJEKTO DALYVIŲ ATSAKYMAI APIE JIEMS ASMENIŠKAI SVARBIAS TEISES:

☛ Visos jos (žmogaus teisės) atrodo svarbios ir reikšmingos. Kartais viena be kitos jos neegzistuoja....

☛ Man atrodo svarbi lygybė tarp skirtingo amžiaus, tautybės, mąstymo žmonių bei kiekvieno individo asmeninė laisvė.

☛ Orumas – tai, kas svarbiausia kiekvienam ir visur.

Patys dalyviai šio projekto metu teigė daug sužinoję apie žmogaus teises, Europos Sąjungos dokumentus, reglamentuojančius šias teises. Tai jiems suteikė galimybę ne tik praplėsti akiratį, bet ir dažniau pastebėti, ar jų draugai ir pažįstami šias teises žino ir jomis naudojami. Todėl paprašėme trumpai įvardinti, ar, jų nuomone,

visuomenė pakankamai apie šias teises žino ir ar jos yra užtikrinamos. Beveik visi dalyviai atsakė, kad, jų nuomone, visuomenė nedaug žino apie žmogaus teises, nebent tiek, kad jos egzistuoja ir galbūt kelias pagrindines. Tai rodo, kad šioje srityje dar galima daug nuveikti.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]:
 „Žmogaus teisės – tai teisės, priklausančios visai žmonių rūšiai, o ne vienai ypatingai tautai, rasei, grupei, klasei, kastai ar partijai“.

PATEIKIAME KELIS DALYVIŲ ATSAKYMUS APIE TAI, AR ŽMONĖS PAKANKAMAI ŽINO APIE ŽMOGAUS TEISES:

☛ Daugumai vis dar trūksta žinių, būtent teisių klausimais, pusės jų net nežinome, o apie pagrindines esame tik girdėję.

☛ Teises žmonės žino nepakankamai. Aš manau, kad tai svarbu visiems piliečiams, nepriklausomai nuo amžiaus, lyties ar net išsilavinimo.

☛ Žinoma, ne! Kodėl? Nes daugumai vis dar trūksta žinių apie teises. Kai kurių jų iš viso nežinome.

☛ Mūsų visuomenė juda link žmogaus teisių suvokimo, tačiau tai nėra iki galo išplėta. Galbūt daugiausia dėmesio reiktų skirti vaikų priežiūros ar globos įstaigoms ar netgi laisvės atėmimo vietoms.

☛ Manau, kad mano šalyje žmonės neturi pakankamai informacijos apie šias teises. Pvz., Romų tautybės žmonės.

Baigiamojo susitikimo metu galima buvo justi akivaizdų skirtumą, lyginant su pirmuoju projekto dalyvių susitikimu prieš metus laiko. Pirmiausia, dalyviai tikrai daugiau žinojo apie žmogaus teises, Europos Sąjungoje jas apibrėžiančius dokumentus, galėjo dalyvauti diskusijoje su lektorais, išsakyti savo nuomonę bei ją argumentuoti. Be to, jau buvo geriau įgudę naudoti Engiamųjų teatro metodus, suradę savo stilių dirbti su publika, įtraukti ją į aktyvų dalyvavimą. Kiekviena mokykla, supažindindama su projekto metu nuveiktais darbais, kartu turėjo suorganizuoti trumpą praktinį užsiėmimą kitiems dalyviams – šioje veikloje atsiskleidė jų kūrybingumas, gebėjimas įtraukti, prakalbinti. Smagu, kad ne viena mokykla dalinosi tolesniais šių žinių taikymo planais. Projekto dalyviai savo mokyklose aktyviai skleidė demokratines vertybes, kurios, manome, turės nemažą atgarsį siekiant gerinti Europos Sąjungos žmonių sąmoningumą ir ekonomikos augimą.

4 – AS TARPTAUTINIS RENGINYS: BAIGIAMOJI VIEŠA INTERAKTYVI KONFERENCIJA „TROŠKIMŲ AIKŠTĖ“

DATA:

2014 metų spalio 3 d.

VIETA:

Autobusų stoties Laukiamoji salė,
Vilnius, Lietuva

DALYVIŲ SKAIČIUS:

~ 300

IŠ JŲ:

~ 150 vyrų, ~ 150 moterų, ~
80 žmonių iki 30 metų, ~ 150
žmonių tarp 30 ir 65 metų, ~ 70
žmonių virš 65 metų, mažiausiai
50 atstovaujančių pažeidžiamas
socialines grupes.

VEIKLA:

prie mokytojo ir jaunimo lyderio iš kiekvienos mokyklos, dalyvavusių tarptautinėje konferencijoje, prisijungė ir kiekvienos mokyklos Forumo teatro grupelė. Taigi, kiekvieną mokyklą atstovavo mažiausiai 5 vaikai ir 2 mokytojai. Paskutiniam projekto renginiui „Troškimų aikštė“ buvo pasirinkta vieša erdvė – Vilniaus Autobusų stoties laukiamoji salė. Dalyvauti renginyje galimybę turėjo tiek tie, kurie iš anksto žinojo apie renginį (renginys buvo viešinamas per Lietuvos nacionalinę televiziją, internetinėje erdvėje, iškabintuose plakatuose bei dalinamuose lankstinukuose), tiek ir atsitiktinai toje vietoje atsidūrę Vilniaus miesto gyventojai ir svečiai iš Lietuvos ir kitų šalių.

Sudėtinga tiksliai įvardinti, kiek iš viso žmonių dalyvavo. Dalis jų neturėjo galimybės pabūti visame renginyje – atėję nusipirkti bilieto į autobusą ir pamatę, kad vyksta renginys, jie turėdavo galimybę jame pabūti tik iki autobuso išvažiavimo. Vis tik kiekvienam buvo duodama skrajutė, pristatanti programą, projektą ir jo idėją, visiems besidomintiems savanoriai pasakojo apie tai, kas čia vyksta.

Renginyje buvo derinama meninė programa, svečių pasisakymai, pranešimai žmonių teisių temomis bei Forumo teatro spektakliai, atskleidžiantys teisių pažeidimus. Renginyje kalbėjo Lietuvos atstovas Europos Parlamente Petras Auštrevičius, sveikinimo kalbas sakė projekto draugo Kazimiero Simonavičiaus universiteto rektorius prof. dr. Arūnas Augustinaitis bei projektą finansuojančios Europos Sąjungos programos Europa piliečiams atstovė Lietuvoje Asta Visminaitė. Teisės magistras Maksimas Kozlineris pristatė Pagrindinių Europos Sąjungos teisių chartiją bei tris jos skyrius, kurie buvo išsamiai nagrinėjami projekto metu: orumą, laisvę, lygybę. Renginį vedė Forumo teatro specialistė, psichologė Austėja Beinartaitė.

Projekto dalyviai įspūdingai prisistatė iš anksto surepetuotu būgnų pasirodymu kartu su profesionaliais perkusininkais Lina ir Martynu Sučylomis, „drebindami“ visą autobusų stotį ir jos prieigas ir taip sukviisdami pro šalį keliaujančius žmones užteiti pasidomėti, kas čia vyksta.

Improvizuotoje scenoje buvo pristatyti du Forumo teatro spektakliai, kurie atskleidė skausmingas situacijas. Apie jas publika diskutavo, dalinosi savo patirtimi bei patarimais, bandė patys pakeisti tai, kas vyksta scenoje.

Tai buvo baigiamasis ir pagrindinis projekto renginys, kuriame visi dalyviai jau buvo pasiruošę parodyti savo įgūdžius ir žinias, skleisti toliau pačių gautą žinią apie tai, **KAD BŪDAMI EUROPOS SAJUNGAI PRIKLAUSANČIŲ ŠALIŲ PILIEČIAIS, JIE YRA IR PATYS EUROPOS SAJUNGOS PILIEČIAI IR KAD ES PILIETYBĖ PAPILDO VALSTYBĖS NARĖS PILIETYBĘ IR SUTEIKIA TAM TIKRŲ SVARBIŲ TEISIŲ.**

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]: „Nuo pat vaikystės mes žaidžiame teatrą, iki kol suaugusieji liepia mums į gyvenimą pradėti žiūrėti rimtai ir daugiau nebežaisti. Kai jie mums tai padaro – tai yra nusikaltimas, estetiškas nusikaltimas. Iš mūsų atimama galinga teatro kalba“.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]: „Yra dienų, kai atsibundame ryte jausdamiesi laimingi, nes šviečia saulė, medžiai žaliuoja, o dangus – mėlynas. Tai – Gamtos kūrinys. Yra dienų, kai ryte prabundame laimingi, nes sukūrėme kažką naujo; mums pavyko transformuoti Gamtą. Tai – derliaus dienos, kai skiname savo darbo vaisius. Sunkiai dirbome, kad to pasiektume ir supratome, kad tam, kad būtume piliečiais, nepakanka gyventi visuomenėje: mes turime ją transformuoti. Tai – žmonių darbas“.

PROJEKTO REZULTATAI IR PERSPEKTYVOS ATEIČIAI

► Tarp Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos piliečių paskleista žinia, kad jie taip pat yra ir Europos Sąjungos piliečiai.

► Aštuonių mokyklų bendruomenės trijose šalyse turėjo galimybę išsamiai susipažinti su Pagrindinių Europos Sąjungos teisių chartija bei kitais Europos Sąjungos dokumentais, reglamentuojančiais žmonių teises. Šias žinias jie skleidė toliau savo bendruomenės nariams.

► Trijose šalyse paskleisti Engiamųjų teatro metodai: Forumo teatras ir Laikraščių teatras. Projekto dalyviai apmokyti naudoti šiuos metodus, dirbant su žmonių grupėmis, siekiant atskleisti aktualias temas ir sunkumus.

► Projekto dalyviai – tiek tiesioginiai, tiek netiesioginiai – paskatinti atkreipti dėmesį į neteisingas socialines situacijas ir žmogaus teisių pažeidimus savo aplinkoje, kurių anksčiau nepastebėdavo. „Gyvenimo repeticija“ Forumo teatro spektakliuose padės rasti būdų aktyviai į šias situacijas reaguoti ateityje.

► Surinktos trijų šalių piliečių nuomonės ir pastebėjimai apie žmogaus teisių pažeidimus ir siūlomos galimybės keisti situaciją.

► Užmegztas bendradarbiavimo tinklas tarp keturių šalių: trijų, dalyvaujančių projekte (Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos) bei Estijos, kurios lektoriai dalyvavo projekto mokymuose.

► Į projektą įsitraukė įvairaus amžiaus ir socialinės padėties žmonių: moksleiviai, mokytojai, universitetų studentai ir dėstytojai, vyresnio amžiaus žmonių bendruomenė.

► Informacija apie projektą pasiekė ir Europos Parlamento narius. Tikimės, kad juos projekto idėjos sudomino ir ateityje galėsime bendradarbiauti glaudžiau.

► Informacija apie projektą, jo veiklas, tikslus, uždavinius, vykdytojus ir rėmėjus pasiekė apie 1000000 Europos Sąjungos piliečių.

Paskutiniojo susitikimo metu pagrindinių projekto dalyvių (mokytojo ir jaunimo lyderio), organizavusių visas mini-konferencijas savo mokyklose ir turėjusių galimybę stebėti visą procesą, jo poveikį, žmonių reakcijas, pokyčius, paklausėme apie tai, kaip jie mato ir vertina pagrindinius projekto pasiekimus. Toliau pateikiame kelis atsakymus.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]: „Man grįžus į Braziliją, išvystėme įstatymų leidybos teatrą. Nes idėja yra ta, kad mes turime ne suprasti pasaulį, o jį keisti. Per tą laiką sukūrėme 13 miesto įstatymų – naudodami Forumo teatrą, Nematomą teatrą, visas Engiamųjų teatro formas“.

„Aš niekada neturėjau tokios galimybės, kurią turiu dabar – pasakyti, kad remiu savo vyriausybę. Ispanų kalboje yra tokia frazė - „jeigu yra vyriausybė, tai aš esu prieš ją“.

Aš esu vienas iš tų žmonių, kurie yra prieš bet kokią vyriausybę bet kurioje vietoje. Bet dabar esu labai laimingas, galėdamas pasakyti, kad aš remiu savo vyriausybę. Tai pirmas kartas mano gyvenime, labai to laukiau“.

PROJEKTO IDĖJOS AKTUALUMAS IR PASIEKTI REZULTATAI. PROJEKTO DALYVIŲ VERTINIMAS:

☛ Projekto idėja ir veiklos atitinka visuomenės ir pačių dalyvių poreikius.

☛ Projekto idėją vertinu labai pozityviai, sustiprintas žmonių pasitikėjimas, jaunimas įtrauktas į veiklas, didėjo jų atsakomybė.

☛ Idėją vertinu labai teigiamai. Unikali veiklos įtraukia į šį projektą ir dėl jų žmonės nori šias idėjas skleisti kitiems.

☛ Veikla gera tuo, kad įtraukė visas kartas. Tai yra įdomu tiek jauniems žmonėms, tiek ir vyresniems.

☛ Svarbiausi pasiekti rezultatai šio projekto metu: jaunimo skatinimas domėtis Europos Sąjungos dokumentais, jų svarbos supratimas, kitų tautų žmonių, kaip lygių, pažinimas.

☛ Įsisavinti pagrindinių žmogaus teisių – orumo, laisvės, lygybės – pagrindai. Išmokta naujų žaidimų, įgyta patirtis mokantis ir stebint kitų dalyvių prezentacijas, klausantis lektorių.

☛ Svarbiausia yra tai, kad mokinius pasiekia šios idėjos apie žmogaus teises, randama būdų apie jas kalbėti.

☛ Labai svarbu bendradarbiavimas tarp Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos. Baigiamoji projekto konferencija taip pat buvo didelis pasiekimas – sugebėjome suprasti vieni kitus ir susivienyti visų metų patirties aptarimui.

☛ Jaunimas pamatė, kad nedaug ką žino apie žmogaus teises.

☛ Mokiniai buvo informuoti apie žmogaus teises. Žmonės iš skirtingų šalių diskutavo apie problemas ir siūlė sprendimus.

☛ Projektas paskatino žmones mąstyti. Kuo daugiau mąstančių žmonių, tuo geresnė žmonija.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]: „Kai Lotynų Amerikoje įsigalėjo diktatūra, aš atvykau į Europą. Ir Europoje atradau, kad daug daugiau žmonių nusižudo šiose šalyje, negu Brazilijoje, Argentinoje ar Čilėje. Ten jie sušaudomi, bet nesižudo. Taigi, mums teko analizuoti, kas tai yra priešpauža žmogaus viduje, ne ta, kurią visi gali pamatyti, bet tai, kas mus daro aukomis mūsų pačių galvose. Taigi, išvystėme Troškimų vaivorykštės techniką. Ji padeda teatralizuoti priešpaužą, kurią esame internalizavę“.

GAIRĖS ATEIČIAI

Projekto vykdymo, paskutiniojo visų dalyvių susitikimo bei rezultatų vertinimo metu nuolatos siekėme atkreipti dėmesį ir į tai, ką galėjome daryti kitaip, išsamiau, kurioms sritims pritrūko dėmesio ir stengėmės tai prisiminti kaip pamoką ateičiai – galbūt naujiems projektams, galbūt kiekvieno partnerio tolesnei savarankiškai veiklai tęsiant projekto idėjas. Toliau pabandėme apibendrinti tai, į ką reikėtų atkreipti dėmesį vykdant panašaus pobūdžio projektus ateityje.

► Nagrinėjant su žmogaus teisėmis susijusias temas, pasitelkti ir kitus interaktyvius ir žmones sudominančius metodus, siekiant įvairesniais būdais įtraukti piliečius į visuomenės keitimo procesą. Projekte dalyvavę žmonės minėjo, kad aktyvūs ir įtraukiantys būdai gerokai palengvino sudėtingos informacijos supratimą ir prisiminimą. Visgi, kai kurie atkreipė dėmesį, kad temos išliko pakankamai sunkios, dokumentų gausą sunku aprėpti, todėl svarbu atrasti tinkamus būdus įsisavinti sudėtingą teorinę informaciją.

► Siekiant pritraukti valdžios atstovų dėmesį, tikslinga būtų taikyti Įstatymų leidybos teatro metodą, o dirbant su vidinėmis žmonių nuostatomis (polinkiu prisiimti aukos ar agresoriaus poziciją, spręsti konfliktus smurtiniais būdais ir pan.) tinkama būtų pasitelkti Troškimų vaivorykštės metodą. Abu šie metodai priklauso Augusto Boalio Engiamųjų teatro technikų sistemai. Nors tarp visuomenės narių skleidėme žinią apie žmogaus teisių apsaugą ir ieškojome būdų perteikti surinktą informaciją valdžios atstovams, vis tik ateityje būtų tikslinga užmegzti dar artimesnį bendradarbiavimą su kiekvienos šalies ir Europos Sąjungos politikais, siekiant kartu gerinti socialinę bei psichologinę situaciją mūsų šalyse.

► Siekiant gerinti komunikacinius gebėjimus, geriau susikalbėti tarpusavyje, turi būti paraleliai tobulinamos dalyvių anglų kalbos žinios, kartu suteiksiančios ateityje geresnių galimybių integruotis į Europos Sąjungos gyvenimą.

► Būtų naudinga įtraukti įvairesnes socialines grupes, daugiau dėmesio skirti tautinėms mažumoms, diskriminuojamoms grupėms, jų bendradarbiavimui su kitais visuomenės nariais. Kaip įsitikinome projekto vykdymo metu, bijome tų, kurių patys nepažįstame, tad tikėtina, kad kuo platesnį asmeninių ryšių tinklą turėsime, tuo mažiau norėsime ką nors nuvertinti ar diskriminuoti.

► Į šias veiklas įtraukti daugiau šalių, turinčių skirtingą patirtį, organizuoti tarptautinius renginius kiekvienoje iš dalyvaujančių šalių, suteikti dalyviams daugiau galimybių pamatyti, kaip gyvena ir su sunkumais tvarkosi įvairios Europos Sąjungos valstybės – narės.

PROJEKTO DALYVIŲ PASIŪLYMAI, KAIP EFEKTYVIAI SKLEISTI INFORMACIJĄ APIE ŽMOGAUS TEISES BEI MATOMOS VEIKLOS TĘSTINUMO GALIMYBĖS:

► Reikėtų aiškinti, veikti patraukliomis, suprantamomis formomis. Į švietimą siūlyčiau įtraukti visuomenines organizacijas, politikus, jaunimą.

► Visuomenė turi išgirsti apie žmogaus teises, tai pamatyti, praktiškai išbandyti. Tam tinka visi metodai, kurie buvo naudojami šio projekto metu.

► Manau, reikėtų kurti reklamas, kalbėti apie tai kuo daugiau ir kuo didesnei auditorijai.

► Populiarūs žmonės ir politikai turėtų viešai rodyti gerus pavyzdžius ir teikti paaiškinimus.

► Tęsime veiklas, nes yra tam reali galimybė ir daug žmonių nori šių veiklų imtis.

► Aš save jau matau kaip projekto tąsos dalyvę (organizacijos lygiu).

► Įgyta patirtis suteikia galimybę tęsti pradėtą veiklą savo mokykloje.

► Galimybių tęsti pradėtą veiklą yra daug, tereikia noro. Matau puikių perspektyvų užmegzti ryšius ir su kitomis Lietuvos mokyklomis bei įtraukti daugiau šalių.

► Galimybės tęsti tikrai labai didelės. Juk žmogaus teisėmis naudojames visą laiką, tad yra labai svarbu apie jas visiems žinoti.

► Išmokus žaidimus galima naudoti mokyklose, nes jie padeda moksleiviams būti atviresniems ir labiau pasitikėti savimi. Mokytojai turėtų informuoti moksleivius apie žmogaus teises.

► Siūlyčiau naudoti improvizacijos teatrą. Tikslams pasiekti tiktų politinio pobūdžio konferencijos jaunimui.

Paskutiniojo susitikimo metu kai kurios mokyklos – projekto dalyvės įvardino jau konkrečius, ateityje numatytus renginius, skirtus šio projekto idėjos tąsai. Kitų planai kol kas ne tokie konkretūs, tačiau atrodo, kad visi motyvuoti neapleisti pradėtų veiklų. Tiek lietuviai, tiek ir užsienio partneriai ir toliau aktyviai palaiko ryšius, bendradarbiauja, tariasi, diskutuoja, jaunimas organizuoja susitikimus, inicijuoja jaunesnių moksleivių įtraukimą į Forumo teatro grupelės veiklą, siekdami perduoti jiems savo sukauptas žinias. Taigi, projekto dalyviai įgijo žinių apie žmogaus teises, jas saugančius Europos

Sjungos įstatymus, situacijas, kai šių teisių nepaisoma ir visada egzistuojančias galimybes šias situacijas keisti ir spręsti, išmoko Augusto Boalio Engiamųjų teatro metodu, susipažino su paties Augusto Boalio – nepailstančio kovotojo už žmogaus teises – mintimis ir idėjomis, be to, praplėtė savo socialinį ratą, kuris dabar apima mažiausiai tris Europos Sąjungos valstybes.

AUGUSTAS BOALIS

[Engiamųjų teatro kūrėjas]: „Aš turiu tik vieną svajonę. Tai – svajoti visą gyvenimą. Tai mano vienintelė svajonė. Aš svajoju apie solidarumą tarp vyrų ir moterų, juodųjų ir baltųjų, solidarumą tarp šalių“.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS.

DALYVIŲ ATSLIEPIMAI APIE PROJEKTĄ, JŲ JAUSMAI IR LINKĖJIMAI ATEIČIAI:

- ☛ *Noriu, kad tokių projektų būtų kuo daugiau, kad jie apimtų įvairaus amžiaus, rasių ir religijos grupes, jas įtrauktų. Norint žmogui ir visuomenei tobulėti, reikia į viską pažiūrėti iš šono ir analizuoti.*
- ☛ *Labai džiugu, kad toks projektas pradėtas, nes jis skatina žmones tapti tolerantiškesniais, įtraukia į įvairių veiklą, moko gyvenime būti lygiais su aplinkiniais.*
- ☛ *Man labai patinka šis projektas, nes galiu pabūti kažkuo, kuo niekada nebuvau.*
- ☛ *Labai svarbu tai, kad mokiniai tarsi gyvai „prisilietė“ prie žmogaus teisių, pajuto, kad kiekvienas žmogus gali prisidėti sprendžiant mažas ir dideles problemas.*
- ☛ *Tai puikus būdas priversti žmones susimąstyti, pažvelgti į problemines situacijas iš šalies ir nustoti būti abejingais.*
- ☛ *Šis projektas pakeitė mano mąstymą, suartino mūsų grupę, buvo labai smagu įsijausti į veikėjų gyvenimus.*
- ☛ *Supratau, išsiaiškinau ir įsitikinau, kad tiek mokykloje, tiek namuose minėtomis temomis mažai kalbama, ko gero, nėra bendros sistemos, kaip,*
- kokiais būdais tai daryti būtų efektyviausia.*
- ☛ *Projektas svarbus, nes Lietuvoje iš kas antro žmogaus yra tyčiojamosi.*
- ☛ *Mano manymu, Forumo teatras yra geriausias būdas parodyti kasdienes problemas. Jei mokiniai paruoštų paskaitas ar pranešimus, niekas nesiklausytų ir nieko vėliau neprisimintų.*
- ☛ *Man projektas patiko, nes aš nežinojau anksčiau, kas yra Forumo teatras, neturėjau žinių apie tam tikras temas. O dabar sužinou daug vertingos informacijos.*
- ☛ *Šis projektas privertė mane susimąstyti apie problemas. Manau, kad jis atvėrė akis daugeliui žmonių.*
- ☛ *Mes konferencijų metu sprendėme problemas, bet ir stengėmės išlaikyti linksmą ir draugišką atmosferą, nes savo šalyje [Latvijoje] jau esame pavargę nuo problemų!*
- ☛ *Žmonės pripranta prie tam tikrų situacijų ir nebemato kai kurių problemų. Parodžius situaciją kitaip, kitu kampu, jie jas pastebi ir galbūt keičia savo nuomonę. Man atrodo, dėl to pasaulis tampa truputį geresne vieta.*
- ☛ *Projekte buvo po lygiai sunkaus darbo ir daug smagumo. Tapome artimesni vieni kitiems. Bet svarbiausia, kad galėjome nuveikti kažką gero savo nedidelei bendruomenei!*
- ☛ *Forumo teatro metodas geras tuo, kad pamatome, ką kiti galvoja tam tikromis temomis. Moksleiviai įsitraukė į vaidinimus ir manau, kad ilgai tai prisimins. Taip pat manau, kad ši patirtis pakeitė jų požiūrį.*
- ☛ *Svarbiausia tai, kad po kiekvienos mini-konferencijos kažkas lieka gilumoje. Žmogus, pamatęs panašią situaciją, iš karto „susigriebia“.*
- ☛ *Šis projektas – vienas nuostabiausių dalykų. Daug ko išmokau pati ir manau, kad tai prisiminsiu visą gyvenimą.*